

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI**

5111800 –Maktabgacha ta'lim yo`nalishi,
IY-bosqich 407-guruh talabasi
Mirzaboeva Zebo Umarovnaning
bakalavr darajasini olish uchun

**“Mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining
tashkilotchisi va raxbari sifatida.”**

mavzusida yozgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar:

p.f.n.M.Abdullaeva

Namangan -2016

REJA:

KIRISH

I BOB . Maktabgacha ta`lim muassasalarida mudira vazifalarining ijtimoiy pedagogik asoslari

1.1. Chet el va O'zbekiston pedagoglari tadqiqotlarida raxbarlik faoliyatlarining ilmiy o'rganilganligi.

1.2. Maktabgacha ta`lim muassasalarida mudiraning o'rni va vazifalari.

1.3. Maktabgacha ta`lim muassasasi mudirasini mehnat muhofazasining tashkiliy va huquqiy masalari

I-bob bo'yicha xulosalar.

II BOB. Maktabgacha ta`lim muassasalarida mudira faoliyatini tamoyillari va metodlarini o'rganishning metodik asoslari.

2.1 MTMLarda kamyuter va xorijiy tillarni o'rganish ishlar amalga oshirishda mudira vazifalarini metodik ahamiyati.

2.2Barkamol avlodni tarbiyasida oila va maktabgacha ta`lim muassasasining xamkorligi.

II-bob bo'yicha xulosalar.

TAJRIBA - SINOV ISHLARI VA NATIJALARI

XULOSA VA TAVSIYALAR

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

ILOVALAR

Kirish:

Mavzuning dolzarbligi;

Bolalarga ilk yoshdan boshlab o'zbek halqining milliy urf- odatlari, an'analari va insoniy qadriyatlari asosida tarbiya berish zaruriyati tug'ildi. Ta'lim – tarbiyani bosh maqsadi bilag'on bolani emas, balki fikrlaydigan bolani tarbiyalashdir.

I.Karimov.

Mamlakatimizda mustaqillik yo'lidagi ilk qadamlardan oq jamiyatning barcha sohalarini qamrab olgan siyosiy va iqtisodiy tub islohotlar amalga oshirila boshlandi. Ta'lim sohasida jumladan uning birinchi pog'onasi hisoblanmish maktabgacha ta'lim sohasida ham katta o'zgarishlar qilinmoqda. Mustaqillik yillarida mamlakatda ta'lim muassasalari faoliyatini me'yorlashtiruvchi "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", shuningdek, "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim to'g'risidagi Nizom" maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim-tarbiyasiga qo'yilgan davlat talablari kabi muhim davlat xujjatlari qabul qilindi. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning bosh maqsadi hozirgi yosh avlodni o'z fikrini go'zal, ravon va aniq ifoda eta bilish hisoblanadi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 30-moddasida farzandlar tarbiyasi va ta'lim olishlari, ularning qonuniy huquqlari, manfaatlari va himoyasi borasida ota-onalarni hamda maktabgacha ta'lim muassasasi xodimlarini o'rni katta ekanligini ta'kidlab o'tildi. O'zbekistonda ham ommaviy maktabgacha tarbiya XX asrni 1-yarmidan rivojlana boshladi.

Bugungi kunda O'zbekistonda jami 5025 tasi maktabgacha ta'lim muassasasi mavjud bo'lib, shundan 4950 tasi davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim muassasalari, 75 tasi nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalaridir. Mazkur ta'lim muassasalarida jami 581,5 ming bolalar tarbiyalanmoqda. Bu 2-7 yoshdagi bolalarning 23,3% ni tashkil qiladi. Bundan tashqari maktabgacha ta'lim muassasasi 3 ta tartibda, ya'ni ommaviy, ixtisoslashtirilgan va sanatoriya tipidagi maktabgacha ta'lim muassasalarga bo'linadi. Mazkur davlat talablari asosida bolalarni maktabga tayyorlash hamda ularning jismoniy va aqliy

barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida maxsus "BOLAJON" tayanch dasturi ishlab chiqib amaliyotga joriy etildi. Maktabgacha ta'lim muassasasi tizimli ravishda markazlashgan holda bolalarning motorikasi, qobiliyatlarini rivojlantiradigan mintiqiy intellektual o'yinchoqlar komplektlari bilan ta'minlanmoqda. 2015 yilda 5622 ta katta guruhlar uchun 3,4 mln so'mlik juda ham ko'plab o'yinchoqlar yetkazib berildi. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan korreksion ishlar olib borish hamda ularning ota-onalariga zarur maslahatlar berish yuzasidan qator ishlar amalga oshirilmoqda, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bo'yicha MTMLarda xorijiy tillarni o'rganish bo'yicha qator ishlar amalga oshirildi. Chet tillarni yanada takomillashtirish maqsadida "Ingliz tili bilan do'st bo'lamiz" nomli dastur ishlab chiqildi. Bugungi kunda respublikamizdagi MTMLarda 4833 ta ingliz tili to'garagi faoliyat ko'rsatmoqda. Xalq Ta'limi Vazirligi bolalarni maktabga tayyorlash tizimini takomillashtirish maqsadida BMTning bolalar jamg'armasi YUNISEF bilan keng hamkorlik olib borilmoqda. YUNISEF bilan hamkorlik doirasida Qoraqalpog'iston Respublikasi, Samarqand va Buxoro viloyatlarida maktabgacha ta'lim dasturini yaxshilash borasida Farg'ona, Qashqadaryo va Jizzax viloyatlarida bolalarni MTMga qamrab olish ishlari tubdan 2014 yil 12-13 fevral kunlari Toshkent shahrida Xalq Ta'limi Vazirligi va YUNISEF Bolalar jamg'armasi hamkorligida "Sifatli maktabgacha ta'limni joriy etishda yangicha yondashuv" mavzusida xalqaro davra suhbatini bo'lib o'tdi. Ilmiy o'rganilgan O'zbek modeli deb nom olgan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Odamlarning, birinchi navbatda unib –o'sib kelayotgan yosh avlodning ongida demokratik qadriyatlarni mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, qisqacha aytganda bu dastur o'z fakriga, o'z qarashlariga ega bo'lgan, har tomonlama yetuk va mustaqil fikrlaydigan shahsni shakllantirishni maqsad qilib qo'ydi."⁸

---

⁸ Karimov I.A. YUksak bilimli va interektuol avlodni tarbiyalash –mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti. // "Xalq so'zi" gazetasi. №35. 2012 yil 18 fevral.

Kompyuterlardan foydalanish g'oyasi Seymour Peypertga tegishli. S.Peypert fikricha bolaning rivojlanishi uning o'z yaratuvchanlik faoliyati uchun mos shart-sharoitga ega bo'lishiga bog'liqdir. Uning fikricha, kompyuter ta'lim olish jarayonini qiziqarli va effektiv qilib olinadigan bilimlarni chuqurlashtirib, umumlashtiradi. Kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning boy tajribasi AKSh, Kanada, Fransiya, Bolgariya, Rossiya va boshqa davlatlarda toplangan. Bu mamlakatlar pedagog va psixologlarining fikricha, ushbu yangi pedagogik vosita bolani umumiy intellektual rivojlantirish vazifalarini effektiv xal etishga imkon beradi. Bu soxada sobiq ittifoq pedagogika fanlar akademiyasi akademigi V. Razumovskiy tomonidan asos solingan "Bolalar bog'chasi didaktik tizimida kompyuter o'yinlaridan foydalanishning psixologik-pedagogik asoslari" tadqiqot yunalishi buyicha qilingan ishlar alohida ahamiyat kasb etib, bu tadqiqotlarning natijalari Rossiyadagi ta'limni axborotlashtirish sohasiga asos soldi. Shulardan biri uchun chiqarilgan matematikadan elementar bilim berishga qaratilgan multimediali ta'lim disklar(mualliflar:B.Boltaev, A.Valixonov, M.Maxkamov va BDaitovlar)dir.

Bitiruv malakaviy ishining mavzusining dolzarbligi shundan iboratki bugungi kunda mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari sifatida odob- ahloq, ta'lim- tarbiya an'analariidan maqsadga muvofiq tarzda kengroq foydalana bilmoqdir.

Bitiruv malakaviy ishining ahamiyati shundan iboratki unda mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi masalasida bolalarni kasbga yo'naltirish, milliy urf -odat va an'analardan ta'lim –tarbiyani berish bo'yicha talablar yoritib beradi. O'zbekiston tarixida yorqin sahifa bo'lib yoziladigan, farzandlarimizning ilmli, hunarli, odob-ahloqli qilib hayotga tayyorlash umumxalq, umumdavlat ishi ekanligini bildiradi.

O'zbekistonning o'ziga hos taraqqiyot modelida barkamol avlod xaqidagi Islom Karimov ta'limoti jaxon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilmoqda. Yurtboshimizning XXI asrda barkamol avlod tarbiyasi mazmun- mohiyatini ilmiy asoslab beruvchi "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" asari tom

ma'noda qomusiy qo'llanmadir. Unda ta'lim-tarbiyaning barcha sohalari, hususan, maktabgacha ta'limning barkamol avlodni shakllantirishdagi o'rni alohida ko'rsatilgan. Milliy an'analar, ilmiy kuzatish va tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson o'z umri davomida to'playdigan barcha informasiyaning 70 foizini 5 yoshgacha bo'lgan davrda olar ekan. Bolaning ongi asosan 5-7 yoshda shakllanishini inobatga oladigan bo'lsak, aynan shu davrda uning qalbida, oiladagi muhit ta'sirida ma'naviyatning ilk kurtaklari namoyon bo'la boshlaydi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi;

Maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari vazifalarini o'rganishda shuningdek xorij tadqiqotchilari G.Frank, N.D.Nikandrov, V.M.Glushkov, A.M.Dovgyallo, Mashbis, Yushenko, D.Poya, L.N.Landa, S.Shapiro, A.A.Markov, A.A.Lyapunov, V.Dobulov, va b. tomonidan ham o'rganilgan. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi vazifalarini o'rganishda u yoki bu muammolari F.B.Valixo'jaeva, Z.Rahimova, N.Egamberdievalarning tadqiqotlarida, umuman S.K.Annamuratova, S.Bulatov, A.Sulaymonov, S.Fayzulina, R.Hasanovlarning ishlarida o'z aksini topgan. Maktabgacha ta'lim muammolarining tadqiq nuqtai nazaridan D.X.Alimova, N.Dimitreva, V.A.Ezikeeva, T.G.Kazakova, X.N.Qosimova, T.S.Kamarova, N.P.Sakulina, V.D.Sich, G.T.Uranova, N.B.Xalezova, ye.A.Flerina, B.S.Mirdjalilova M.SH. Rasuleva, p.f.n. B.Xayriddinov, O. SHukurovlar va dosentlar T.Jumaev, M. G'aybullaeva, T.S.Usmonxo'jaev, S.T.Islomova, N.Ravshanova F.R.Qodirova, M.Fayzullaeva, Choriev A.R.Sodiqov, A.Mirzaahmedov, F.Nazarov a, dosent D.Sharipova, p.f.d., prof Ibragimova, f.f.n. T.L.Chabrova, Rahimova D.Muhtidinova Z.Rahmonqulova D.Toshmuhamedovalarning tadqiqotlari shu yo'nalishdagi vazifalar uchun ilmiy manba vazifasini o'tashi mumkin.

Tadqiqot maqsadi; Mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari vazifalarini o'rganish.

Tadqiqot predmeti;

Mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari vazifalarini tashkil etishining mazmuni, metodikasi.

Tadqiqot ob’ekti: Maktabgacha ta’lim muassasalari mudirasining vazifalari

Tadqiqot bazasi: Namangan shahar X.T.M.F.M.T. va T.E bo’limiga qarashli № 7-sonli va № 31-sonli MTMsi(uning mudirasini ish faoliyat tanlab olindi). Tajriba ishlarini o’tkazish jarayonida kuzatish, suhbat, eksperiment, tajriba-ilmiy tadqiqot usullaridan foydalandim.

Tadqiqotning ilmiy farazi;

Mudira- maktabgacha ta’lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari vazifalarini tashkil etishining mazmuni shakllantirish jarayoni:

– maktabgacha ta’lim muassasalarining tashkilotchisi vazifalarini tashkil etish masalasiga alohida e’tibor bilan qaralsa;

-maktabgacha ta’lim muassasalarining raxbari vazifalarini tashkil etishda tamoyillarga amal qilinsa;

– maktabgacha ta’lim muassasalarining mudiralari vazifalarini tashkil etishida milliy tarbiya an’analaridan unumli foydalanilsa;

– maktabgacha ta’lim muassasalarining raxbari vazifalarini tashkil etishiga monand metodika qo’llansa;

– ota-onalarning pedagogik bilimlari hamda metodik layoqatlari tarkib toptirilsa, samarali kechishi mumkin.

Tadqiqot vazifalari;

1. Maktabgacha ta’lim muassasalarining mudira vazifalarini muammosini pedagogik – psixologik adabiyotlardagi taxlili.

2. Tadqiqotning eksperimental modelini yaratish.

3. Maktabgacha ta’lim muassasalarining mudira vazifalarini o’rganish.

5. Natijalarni miqdor va sifat jixatidan taxlil qilish hamda pedagogik va psixologik xulosa va tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning metodologik asoslari;

O’zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi, O’zbekiston Respublikasining «Ta’lim to’g’risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», Prezident Islom Karimovning “Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch” asaridagi quyidagi

so'zlarni maktabgacha ta'lim muassasasida tarbiyani tashkil etishning ilmiy metodologik asosi ekanligini unutmaslik kerak: "Yoshlarning ma'naviy olamini bolalikdan boshlab ezgu g'oyalar asosida shakllantirish va kamol toptirish xaqida gap borar ekan, yana bir muxim masala hususida to'xtalib o'tish o'rinli, deb o'ylayman. U ham bo'lsa, dunyoga xayrat ko'zi bilan boqib, undan o'zicha ma'no topishga intiladigan murg'ak farzandlarimizning qiziqishi va xisssiyotlariga mos ko'g'irchoq va o'yinchoqlar ishlab chiqarish masalasidir. Sharq mutafakkirlarining ma'naviyat va tarbiyaga oid qarashlari ta'limning me'yoriy hujjatlari, pedagogika va metodikasi bo'yicha maxsus adabiyotlar, ta'lim va tarbiyaga oid hukumat qarorlari, barkamol shaxs tarbiyasiga oid ta'limotlar.

Tadqiqot metodlari;

1. Kuzatish metodi orqali maktabgacha ta'lim muassasalari mudiralarining vazifalarini, ish faoliyatini tizimli ravishda kuzatib ilmiy ma'lumotlar to'plandi;

2. Maktabgacha ta'lim muassasalari mudiralarining vazifalarini o'rganish, kasbiy motivasiyasining aniqlash metodikasi;

3. Shakllantiruvchi tajriba.

4. Natijalarni qayta ishlash uchun matematik statistik metodlar.

Tadqiqot muammosi bo'yicha pedagogik va metodik manbalarni o'rganish va taxlil qilish, bugungi murakkab globallashtirish davrida manaviyat sohasida vujudga kelayotgan dolzarb muommolar, halqimiz maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari vazifalarini tashkil etish masalasida bilimlarini, shakllantirish jarayoniga ta'sirini maqsadli kuzatish, maktabgacha ta'limning bolalarining ota-onalari bilan suhbat, anketa so'rovnomalarini o'tkazish, pedagogik eksperiment, olingan natijalarning qayta ishlash va umumlashtirish.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati: Tadqiqot natijalari asosida to'plangan ma'lumotlar maktabgacha ta'lim muassasalarida, kasb-hunar kollejlarini o'quv faoliyatida va ta'siri masalasini atroflicha ochib berish imkoniyatini. Shu bilan

birga maktabgacha ta'lim muassasalarida zamonaviy mudira ish usullarini, shakllarini va vositalardan samarali foydalanishning ilmiy asoslarini yaratishda qo'llash mumkin.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi:

1. Maktabgacha ta'lim muassasalari mudirasi vazifalarini ob'ektiv va sub'ektiv omillari o'rganildi.
2. Maktabgacha ta'lim muassasalari mudirasi vazifalarini asoslab berildi.
3. Maktabgacha ta'lim muassasalari mudirasi vazifalarining usul metodlari ishlab chiqildi hamda amaliyotda qo'llash imkoniyatlari kengaydi.

Ximoyaga olib chiqiladigan xolatlar;

- 1 Maktabgacha ta'lim muassasalari mudirasi vazifalarining dolzarb pedagogik muammo ekanligi.
2. Maktabgacha ta'lim muassasalari mudirasi vazifalarining asosiy yo'nalishlari, ularning xususiyatlari.
3. Maktabgacha ta'lim muassasalari mudirasi vazifalarining metodikasi, shakllari, vositalari.
4. Maktabgacha ta'lim muassasalari mudirasi vazifalari ta'limning muhim tarkibiy qismi ekanligi.
5. Maktabgacha ta'lim muassasalari mudirasi vazifalarining o'rganishda ilmiy-metodik tavsiyalar.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyati;

Tadqiqot natijalari ta'lim amaliyotini yangi pedagogik yondashuvlar, mazmun va metodika bilan boyitadi. Unda mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari vazifalarini tashkil etish masalasida, maktabgacha ta'lim muassasalarining ota-onalari, maktabgacha ta'lim o'qituvchilarini o'rta maxsus hamda oliy ta'lim tizimida pedagogika ta'limdan o'qitiladigan ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlarda, shuningdek, xodimlari malakasini oshirish jarayonida samarali qo'llanishi mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkil etish masalasida tayyorlash ishlarida asosiy maqsadi, ma'naviy-ahloqiy-estetik qarashlarini u yoki bu jixatlarni o'z ifodasi topganligi isbot etildi.

Internet ma'lumotlaridan ham keng foydalanildi. Mazkur bitiruv malakaviy ishimning natijalaridan akademik lisey, kasb-xunar kollejlarida taxsil olayotgan o'quvchilar, oliy o'quv yurtlarining talabalari, olim va tadqiqotchilar, o'qituvchilar, shifokor ziyolilar, keng jamoatchilik vakillari, umuman ma'naviyat dunyosi bilan qiziqadigan barcha insonlar foydalanish mumkin.

BMI ning tuzilishi va xajmi;

Bitiruv malakaviyishi 75 bet bo'lib, u kirish, 2 ta asosiy bob, tajriba ishlari, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar, bo'limidan tuzilgan. Kirish qismida mavzuning dolzarbligi; muammoning o'rganilganlik darajasi; tadqiqot maqsadi; tadqiqot predmeti; tadqiqot ob'ekti; tadqiqotning ilmiy farazi, tadqiqot vazifalari; tadqiqotning metodologik asoslari; tadqiqot metodlari; himoyaga olib chiqiladigan xolatlar; tadqiqotning ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyati; BMI ning tuzilishi va xajmi; asosiy qism boblari xulosa va tavsiyalar foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati, ilovalar (rasm, chizma, statistik ma'lumotlar, bitiruv malakaviy ishining tuzilishi haqida ma'lumotlar berilgan.

I. Bob. Maktabgacha ta'lim muassasalarida mudira vazifalarining ijtimoiy pedagogik asoslari .

1.1. Chet el va O'zbekiston pedagoglari tadqiqotlarida raxbarlik faoliyatlarining ilmiy o'rganilganligi.

Mustakil O'zbekistonning kuch qudrati manbai halqimizning umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligidir.

I.Karimov.

O'zbekistonda «Ta'lim to'g'risida» gi qonun hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilingandan buyon mamlakatimiz ta'lim tizimida sezilarli o'zgarishlar amalga oshirildi. Ahamiyatli jihati shundaki, bu o'zgarish ham mazmun, ham mohiyat, ham shakl, ham yondashuv nuqtai nazaridan kuzatildi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni ro'yobga chiqarish bosqichining ijrosi sifatida qaralishi lozim bo'lgan Yangi davrni boshlab berdi. Bu davrni yaratuvchanlik, tom ma'nodagi islohotlar davri deb baholash joiz. Bu sa'y-harakatlar shubhasiz maktabgacha ta'limini Yangi sifat bosqichiga ko'tarish imkonini beradi. Biroq uning nechog'lik samarali kechishi ma'lum ma'noda mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari sifatida tarbiyani muvaffaqiyatli rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosatini amalga oshirilishi, O'zbekiston respublikasi Konstitutsiyasida «Onalik va bolalikni muhofaza qilish, hamda oila jamiyatining asosiy buguni va uning jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega ekanligi» to'g'risida, maktabgacha ta'lim muassasalari tizimining vujudga kelishi va rivojlanishining asosiy bosqichlarini, Xalq Komissarligining maktabgacha ta'lim bo'yicha Deklorasiyasi va uning maktabgacha tarbiyaning vujudga kelish va rivojlanishni. Xotin-qizlarni mamlakatimizning xo'jalik va siyosiy hayotiga keng jalb etish munosabati bilan bolalar bog'chalari tarmog'ining kengaytirilishini, rahbarlik, koordinasiya qilish, tashkilotchilik va nazorat qilish vazifalarini bajarish; rahbarlikni ilmiy tadqiqoti muassasalari, pedagogika institutlari orqali amalga oshirilishi, ijtimoiy

maktabgacha tarbiyasining ahvoli va uni yanada rivojlantirish, bolalarga ta'lim – tarbiya berishning sifat uchun javobgarligi, maktabgacha tarbiya tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha ma'naviy – ahloqiy masalasi ham o'ta muxim ta'limiy va tarbiyaviy muammolardandir.

Bugungi bolalar qaerda yashashidan qat'iy nazar, doimiy ravishda ijtimoiy, siyosiy, ekologik, ilmiy, texnikaviy va industrial sohalardagi o'zgarishlar bilan to'qnash kelishlariga to'g'ri keladi. Bolaning rivojlanishi va o'sishi uzluksiz davom etadigan jarayondir. Bu davrda uning shaxs sifatida shakllanishi, ilk bor olamni atrofidagi ashyo va buyumlar orqali anglab, undan o'zicha ma'no topishga intilishi, qiziqish va hissiyotlari rivojlanishini kuzatamiz.

Hayotning har bir davri, rivojlanish xususiyatlari va ehtiyojlariga ko'ra o'ziga xos bosqichlarga ega. Bolaning o'sib, ulg'ayishida maktabgacha bo'lgan davrni shular sirasiga kiritish mumkin. Bolalar ohangraboli olam hisoblanib, juda tez o'sish, rivojlanish va o'zgarishlar ichida yashaydilar. Bu farzand tarbiyasida aynan shu palla qanchalik ahamiyatli ekanining yana bir isbotidir.

Bolaning rivojlanishi, ruhiyati va ta'lim-tarbiyasidagi o'ziga xos davrlar, davrlarga monand o'zgarishlar, muammolar haqida hikoya qiladigan, mudira-maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari sifatida nafaqat tarbiyachilar, balki, oilalar va ota-onalar uchun eng yaqin maslahatchi va sirdosh bo'la oladi.

Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va yetuk, shu bilan birga maktabga tayyorlagan holda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 11-moddasida: "Bu ta'lim 6-7 yoshgacha oilada, bolalar bog'chasida va mulk shaklidan qat'iy nazar, boshqa ta'lim muassasalarida olib boriladi",- deb ta'kidlangan. Darhaqiqat, ta'lim-tarbiya qanchalik erta boshlansa, uning samarasi shunchalik erta namoyon bo'ladi va insonning butun hayot tarziga ijobiy ta'sir qiladi.

Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayonini tarbiyachilar tomonidan to'g'ri tashkil etilishi, mas'ul mudiralar tomonidan uni nazorat qilinishining afzalligini ta'minlash, maktabgacha yoshdagi bolalar ota-

onalarining oilada bola tarbiyasi bilan shug'ullanishi uchun qulaylik yaratish maqsadida "Bolajon" tayanch dasturi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Maktabgacha ta'lim Konsepsiyasi hamda Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari asosida ishlab chiqildi. Mazmun-mohiyati bilan bolalarning psixofiziologik kamol topish tamoyilidan kelib chiqib, ularning atrof-olamdagi voqea-hodisa, narsalarga munosabati hamda turli sohalar bilan aloqa qilishlarini nazarda tutadi.

Mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining raxbari sifatida tarbiyachi va muzikantlar bilan o'zbek xalq og'zaki ijodi, xalq o'yinlari, musiqasi, raqslari, amaliy san'at asarlari va tabiatiga katta ahamiyat beradi. Shu bilan birga maktabgacha ta'lim muassasada boshqa xalqlarga hurmat hissini tarbiyalash nazarda tutilgan va bolalarni mehribonlik, go'zallik xayrihohlikka o'rgatishga alohida urg'u beradi.

Bolalarning jismoniy va psixik sog'lig'ini mustahkamlash, harakat va gigienik malakalari asoslarini shakllantirish vazifasini bajarish muhim hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim muassasasi mudirasi va xodimlari bolalarga valeologik talim berishni nazarda tutiladi: bolada sog'lom turmush tarzi haqida tasavvurlar shakllangan bo'lishi, gigienik va harakat madaniyatining muhimligini anglashi, salomatlikni asrash, organizmni himoya qilish, o'zi va o'zgalarga vaqtida zarur yordam ko'rsatishni bilish kabilar bolaning shaxs madaniyati, ijtimoiy himoyalanganini bildiradi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim -to'g'risida"gi qonuni qabul qilindi. Bu qonunda ta'kidlanishicha, ta'limning mazmuni: har bir o'sib kelayotgan yosh avlodni hayotta va dunyoviy demokratik jamiyat baxt-saodati yo'lidagi yuqori unumli mehnatiga barkamol avlod qilib tayyorlash bilan belgilangan. Ushbu qonun bolalarga ta'lim, tarbiya berish, kasb-hunar o'rgatishning huquqiy asoslarini belgilash va har kimning bilim olishdan iborat konstitusiyaviy xuquqini ta'minlashga qaratilgan.

Mudira vazifasida ta'limning asosiy mazmunini uning vazifalarida oydinlashtiriladi. Asosiy vazifalarga aqliy tarbiya bilan bog'lik bo'lgan vazifalar

kiradi. Bu vazifalar ichiga ilmiy va texnikaviy bilimlar, hamda ular bilan bog'lik bo'lgan malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish, ajdodlarimiz qoldirgan tarixiy va madaniy qadriyatlarda hayotning ma'nosi, jamiyatda insonning tutgan o'rni, ta'lim-tarbiyasi, odob - axloqi haqidagi xikmatli fikrlar borki, bular bugunga halq ta'limi taraqqiyoti uchun va milliy maktab yaratishi borasida yoshlarimizda insonparvarlik, poklik, imon-e'tiqod, muruvvat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, millatlararo do'stlik munosabatlari, qaxramonlik, mardlik singari tuyg'ularini tarbiyalaydi. Yangi demokratik jamiyat qurishda maktabgacha ta'lim muassasasi mudirasi vazifalarida ta'limning mazmuni bu jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqib va quyidagilarga amal qilgan holda belgolanadi:

- ilmiy bilimlarning yetakchi roli to'g'risidagi qoidaga;
- insoniyatning madaniy-ma'rifiy merosi boyliklarini, umuminsoniy qadriyatlarini egallab olish haqidaga "Milliy dastur" ko'rsatmalariga;
- tarbiyalanuvchi bolalarini barkamol avlod qilib rivojlantirish, imon-e'tiqodini, ilmiy dunyoqarashini tarkib toptirish;
- ilmiy hayot bilan, yagona demokratik jamiyat qurilishi tajribasi bog'liqligi haqidagi qoidaga;
- ta'limning bir maqsadga qaratilganligi (umumiy yoki kasbiy ta'lim);
- ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy qonunlariga va didaktik tamoyillariga muvofikligiga amal qiladi. Maktabgacha ta'lim muassasasi mudirasi vazifalari shundan iboratki, ta'limning mazmuni o'zgaruvchan, u doimo yangilanib turadi. Yangi demokratik jamiyat qurayotgan hozirgi kunlarda fan va texnikaning, pedagogik texnologiyalarining jadal rivojlanishi, halqimizning madaniy-ma'rifiy yuksalishi tufayli bu jarayon ayniqsa tezlashdi. Biroq material tanlash va ta'limning mazmunini yangilash didaktik muammolar bo'lib qolmay, balki yetarlicha murakkab muammodir. Paydo bo'layotgan yangi bilimlar oqimi uchun eng muhim, oliy ta'lim, kollej ta'limi, maktabgacha ta'lim vazifalarini hal etishda asosiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni ajratib

ko'rsatish va ayni vaqtda qanday o'quv materiallarini chiqarib tashlash hisobiga ular dasturlarga kiritilishini hal etish kerak.

Kadrlar tayyorlash milliy modelida maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning poydevori ajralmas kismi ekanligi, uni takomillashtirish istikbolli yo'nalishlari belgilab berilgan. Barkamol avlodni shakllantirishda maktabgacha ta'lim-tarbiyaning ahamiyati Islom Karimovning "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" asarida ilmiy asoslangan. Uning o'ziga xos qonuniyatlarning mazmun va metodlari mavjudligi ko'rsatilgan. Pedagogka shaxsiy yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishda pedagogik o'zaro ta'sirni davrma-davr rejalashtirishdan "pedagog faoliyatining vositasi sifatida emas", balki pedagog va bola "shaxsining namoyon bo'lish usuli" sifatida foydalanish zarur (P.Blonskiy, A.Leontev).

Fanni o'rganishga o'tish – bu olamni bilishga o'tish bo'lib, inson ongi uchun ob'ektiv bo'lib hisoblanadi (D.B.Elkonin, 1995. 249b.).

Ilmiy ma'lumotlarning dalolat berishicha, bola ularni darhol emas, balki asta-sekin va katta yoshdagi odamning rahbarligida egallaydi. Bola faoliyatining xilma-xilligi va boyligi, uni egallashdagi muvaffaqiyat oiladagi, bolalar bog'chasiidagi tarbiya va ta'lim sharoitlariga bog'liq, bo'ladi. (A. N. Leontev va boshqalar).

Qur'oni Karimdagi ta'lim-tarbiyaga oid ulug xazina Al-Buxoriy xazratlarining xadislarida beriladi. Ta'lim-tarbiya insoniy munosabatlarning falsafiy asoslari tasavvuf ilmida ochib berila boshladi. Antik falsafada ham zoxiriy va botiniy ilmlar uygun karalar edi. Demokrit, Platon, Arastu asarlarida insonparvarlik goyalari ilgari surilgan edi.

Al-Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Ibn Sino asarlarida ong va fan uzviyligi ilgari surildi. Al-Xorazmiy, Umar Xayyom, Axmad Fargoniya ta'limda amaliy faoliyat ustuvorligi goyasini ilgari surishdi. XIII, XIV asrlarda Abdulxolik Gijduvoniya, Baxouddin Nakshbandiy xazratlarining ulug tarikatlarida mexnatsevarlik, insonparvarlik, poklik, soflikning asosi ekanligini nazariy va

amaliy isbotlab: "Ko'ling mexnatda bo'lib, Ollox kalbingda bo'lsin" shiorini ilgari surdilar va unga o'zlari xayotlarida ibratona amal kildilar.

Mirzo Ulugbek ta'limda tadqiqot, kuzatish, umumlashtirish goyasini ishlab chikdi, bu goyani amalda tadbik kilib maktablar ochdi, darsliklar yozdi, observatoriya tashkil kilindi.

XV-XVI asrlarda Alisher Navoiy boshchiligidagi mutafakkirlar insonparvarlik goyasi nazariyasi va amaliyoti bo'yicha ulug ishlar kildilar. Gelvesiy, Didro, R.Ouenlar tarbiyani ustuvorligi goyasini ilgari surishdi. K.D.Ushinskiy, L.N.Tolstoy ta'lim va tarbiyani uygunligi goyasini ilgari surishdi. S.G.Shatskiy, L.V.Zankov, Suxomlinskiylar ta'limda amaliyotni tadbikiy, ongli o'zlashtirish ahamiyatiga ega ekanligini ishlab chikishdi.

Bolaning dastlabki yoshlaridan boshlab faoliyatning eng oddiy turlari uning shaxsiy qobiliyatlarini, xususiyatlarini va atrofdagi narsalarga munosabatini shakllantirishning asosi hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim muammosi empirik bilimlardan (tajribaga asoslangan "hayotiy bilimlar") nazariy ilmiy bilimlarga o'tish mexanizmini aniqlashdan iborat. Bunday mexanizm sifatida ta'lim islohoti (N.A.Gorlova) bo'lib, bolaning tabiiy qobiliyatlarini tashqi olam bilan munosabati va mazmunini aniqlovchi madaniy salohiyatni o'zgartirishga qaratilgan. O'zaro ta'sir tizimini shakllanishiga yordam beruvchi "Men-Sen-Biz-Ular" obrazini yaratish; pedagog va bola ongida "olam obrazi" va olamni bolalarcha ko'rishni yaratish va takrorlanmas olamda o'ziga xoslikka ega va unda o'z o'rnini aniqlovchi refleksiya – o'zini aks ettirishga qaratilgan.

Aqliy xatti-harakatlarni bosqichma-bosqich shakllanish nazariyasiga (P.Ya.Galperin, N.F.Talizina) asosan ta'lim birinchi moddiylashgan bosqichdan tashqi nutqiy harakatga tayangan holda ikkinchisiga o'tish asosida ro'y beradi. Bundan so'ng, uchinchi bosqichda xatti-harakatlar to'laligicha ichki rejada bajariladigan oliy darajaga o'tadi.

Yu.K.Babanskiy fikricha, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish jarayoni bosqichma- bosqich amalga oshiriladi. Har bosqichda ta'lim mazmuni

samaradorligi tegishli uslublar guruhi bilan ta'minlanadi. Tafakkurning yetakchi shakllarining rivojlanib tarkib topishi amaliy va ta'lim bilish faoliyatida amalga oshiriladi.

A.K. Matveeva ta'limning ko'rgazmali uslublari va usullariga qaratilgan ishlarida, bolalarning kuzatish ko'nikmasiga ilk yoshda va kichik maktabgacha talim yoshidan boshlab o'rgatish lozimligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, kuzatishning qo'yidagi ko'rinishlarini keltiradi:

- bilib olish tabiatidagi kuzatishla,
- ylar asosida buyum va xodisatarning xususiyatlari xamda sifatlar (kattaligi, qurilishi, shakli, rangi va xokazo),
- shuningdek kuzatiladigan ob'ektning boshqalari bilan aloqasi haqidagi bilimlar shakllanadi;

Ta'lim tizimi rivojlanishining zamonaviy davri maktabgacha ta'lim birinchi bosqichida quyidagilarda namoyon bo'luvchi o'zgarishlar yuz bermoqda: maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatining huquqiy-me'yoriy asosi takomillashib bormoqda;

-muassasalar moliyaviy-xo'jalik faoliyatining yangi shakllariga o'tmoqda;nodavlat tashkilotlar tarmoqlari kengaymoqda;

-ta'limning ilg'or texnologiyalari tatbiq etilmoqda;

-kadrlar malakasini oshirish tizimi takomillashmoqda;

-maktabgacha ta'lim muassasalarining alternativ shakllari tatbiq etilmoqda.

Moliya institutlari ishtirokida investision loyihalar amalga oshirilmoqda.

Maktabgacha ta'lim muassasalarining innovasion va eksperimental faoliyati

kengaymoqda.YUNESKO qarori bilan 1997 yilda "maktabgacha ta'lim"

termini kiritilgan. Bu esa maktabgacha ta'limning nazariy asosini qaytadan

ko'rib chiqish zarurligini belgilaydi. Shunga ko'ra, mazkur maktabgacha ta'lim

Konsepsiyasi 2017 yilgacha bo'lgan vazifalar, strategiyasi, maqsadi,

tamoyillari, rivojlanish vazifalarini aniqlaydi.

Konsepsiyada davlatimizda, chet elda maktabgacha ta'lim rivojlanishining zamonaviy g'oyalari aks ettirilib, shuningdek, psixolog-olimlar, pedagoglar, defektologlar, ota-onalar jamoatchiligi fikrlari inobatga olingan. Konsepsiya huquqiy asosi bo'lib O'zbekiston Respublikasining quyidagi huquqiy-me'yoriy hujjatlari hisoblanadi: O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi, "Ta'lim to'g'risidagi" Qonuni, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" va ta'lim sohasidagi boshqa huquqiy-me'yoriy hujjatlaridir.

2015 yilning sentyabr oyidan MTM xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish Respublika o'quv-metodika markazi qoshidagi Respublika Ijtimoiy moslashuv markazi bilan hamkorlikda "Ta'lim hamma uchun" maslahat markazi tashkil etildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bo'yicha MTMlarda xorijiy tillarni o'rganish bo'yicha qator ishlar amalga oshirildi. Chet tillarni yanada takomillashtirish maqsadida "Ingliz tili bilan do'st bo'lamiz" nomli dastur ishlab chiqildi. Bugungi kunda respublikamizdagi MTMlarda 4833 ta ingliz tili to'garagi faoliyat ko'rsatmoqda. Xalq Ta'limi Vazirligi bolalarni maktabga tayyorlash tizimini takomillashtirish maqsadida BMTning bolalar jamg'armasi YUNISEF bilan keng hamkorlik olib borilmoqda. YUNISEF bilan hamkorlik doirasida Qoraqalpog'iston Respublikasi, Samarqand va Buxoro viloyatlarida maktabgacha ta'lim dasturini yaxshilash borasida, Farg'ona, Qashqadaryo va Jizzax viloyatlarida bolalarni MTMga qamrab olish ishlari tubdan o'zgartirish, 2014 yil 12-13 fevral kunlari Toshkent shahrida Xalq Ta'limi Vazirligi va YUNISEF Bolalar jamg'armasi hamkorligida "Sifatli maktabgacha ta'limni joriy etishda yangicha yondashuv" mavzusida xalqaro davra suhbat bo'lib o'tdi. Xalq Ta'lim Vazirligi xotin-qizlar qo'mitasi raisi ishtirok etdi. Tadbirida maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy usullari bilan tanishildi, o'zaro xalqaro tajriba almashdilar. Barkamol avlod tarbiyasining asosini, poydevorini tarkib toptiradigan maktabgacha ta'lim mustaqillik davrida yangicha mazmun va mohiyatga ega bo'ldi. Axborotlarning globallasuvi tarbiyalanuvchilar va

tarbiyachilarning axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini oshirishni taqozo etadi. Shu sababli pedagogik va ahborot texnologiyalarini joriy etish bo'yicha izchil ish olib borilmoqda. "Maktabgacha ta'limda yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini tatbiq etishning dolzarb masalalari" mavzusida Respublika miqyosida konferensiya tashkil etilayotir. Keyingi vaqtda axborot texnologiyalar bazasi boyitildi, ta'lim-tarbiya samaradorligiga erishildi. Texnologiyalarni joriy etish bo'yicha universitet professorlari B.Xayriddinov, O. Shukurovlar va dosentlar T.Jumaev, B.Xidirova, T.G'afforovalarning o'quv qo'llanmalari chop etildi. Professor A.Chorievning "Pedagogik texnologiyalarning metodologik asoslari" ilmiy loyixasi Respublikada ommalashtirildi. Ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarni oliy ta'limda joriy etish bo'yicha barcha fakultetlarda seminar-treninglar tashkil etildi va har bir fanning hususiyatidan kelib chiqib, pedagogik texnologiyaning metodikasi, o'quv-uslubiy komplekslari ishlab chiqildi. Ayniqsa, Namangan Davlat Universitetining Pedagogika fakul'tetida maktabgacha ta'lim metodikasi yo'nalishi 2012 yildan o'z faoliyatining boshladi. Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tizimini ilmiy- metodik jihatdan takomillashtirilmokda Bu borada professor B.Aminovning sog'lom turmush tarzi muammolari bo'yicha ibratli ishlari, Nodira Begmatovanning "Maktabgacha ta'lim" jurnalining 2009 yil 6-sonida nashr etilgan "Maktabgacha ta'lim muassasalarida masofali o'qitish - ta'lim-tarbiyaga yangicha yondashuv" mavzusidagi maqolasining "2009 yil sovrindorlari" ro'yxatidan joy olishi universitet olimlarining bu boradagi samarasi mehnatlari natijalaridandir.

Ilmiy o'rganilgan O'zbek modeli deb nom olgan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Odamlarning, birinchi navbatda unib -o'sib kelayotgan yosh avlodning ongida demokratik qadriyatlarni mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, qisqacha aytganda bu dastur o'z fakriga, o'z qarashlariga ega bo'lgan, har

tomonlarni yetuk va mustaqil fikrlaydigan shaxslarni shakllantirishni maqsad qilib qo'ydi.”⁸

Kompyuterlardan foydalanish g'oyasi Seymur Peypertga tegishli. S.Peypert fikricha bolaning rivojlanishi uning o'z yaratuvchanlik faoliyati uchun mos shart-sharoitga ega bo'lishiga bog'liqdir. S.Peypert uchun kompyuter biriichi navbatda, bilish jarayoniga tabiiylik hususiyatini kasb etish vositasi bo'lib hisoblanadi. Uning fikricha, kompyuter ta'lim olish jarayonini qiziqarli va effektiv qilib olinadigan bilimlarni chuqurlashtirib, umumlashtiradi. Kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning boy tajribasi AQSh, Kanada, Fransiya, Bolgariya, Rossiya va boshqa davlatlarda to'plangan. Bu mamlakatlar pedagog va psixologlarining fikricha, ushbu yangi pedagogik vosita bolani umumiy intellektual rivojlantirish vazifalarini effektiv xal etishga imkon beradi. Bu soxada sobiq ittifoq pedagogika fanlar akademiyasi akademigi V. Razumovskiy tomonidan asos solingan “Bolalar bog'chasi didaktik tizimida kompyuter o'yinlaridan foydalanishning psixologik-pedagogik asoslari” tadqiqot yo'nalishi bo'yicha qilingan ishlar alohida ahamiyat kasb etib, bu tadqiqotlarning natijalari Rossiyadagi ta'limni ahborotlashtirish soxasiga asos soldi.. Shulardan biri, uchun chiqarilgan matematikadan elementar bilim berishga qaratilgan multimediali ta'lim disklar(mualliflar: B.Boltaev, A.Valixonov, M.Maxkamov va BDaitovlar)dir. Bunday yondashuvda ta'lim mazmuni dunyo tajribasi iqtisodiy jihatdan samarali bo'lgan ta'lim tizimi, ya'ni foydalaniladigan megauniversitetlar (o'quvchilar soni yuz mingdan ortiq bo'lgan masofali» o'qitish universitetlari) yaratilishini maqsadga muvofik deb topmoqda. Hozirgi paytda jaxonda zamonaviy gumanitar universitetlarga (Rossiya), Xitoyning Markaziy radio va televideniya universiteti (CCRTVU), Shanxay televideniya universitetlari (SHTVU), Amerikaning ochiq universiteti (AJU), Fransiyaning milliy MU markazi (CNED), Tursiyaning Anadolu universiteti, Pokistonning Alloma Iqbol ochiq universiteti, Buyuk Britaniyaning ochiq universiteti, Kanadaning Atabaska

---

⁸ Karimov I.A. Yuksak bilimli va interektuol avlodni tarbiyalash –mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti. // “Xalq so'zi” gazetasi. №35. 2012 yil 18 fevral.

Universiteti, Bangladeshning ochiq universiteti, Xindistondagi Dokta B.R.Ambedkar, Madhya Pradja Dxdj va Yashvantrao Chavan Maxarashtra nomlaridagi universitetlar, Janubiy Afrika Universiteti, Indoneziyaning Terbuka universiteti, AKShning Merilend universitetlari megauniversitetlar qatoridan joy olgan. Bu ma'lumotlar MU nafaq dunyoda ommaviy tus olayotganligini, balki uning iqtisodiy maqsadga muvofiqligini ko'rsatmoqda. Bugungi mudira, uslubchi, tarbiyachi, o'qituvchi va raxbarlar uchun MU ni qo'llash mumkinligini o'zlari hal qilishga, ko'rishga va hulosalar qilishlariga imkoniyat berish kerak. Ertangi rahbar, 1 soat davom etadigan dars uchun kontenti (materiallari), uni tayyorlash va chop etishga pul to'lovini talab etadigan 8 va undan ko'proq soat vaqt ketishini bilishi, MU materiali, uslubiyoti, didaktikasi an'anaviydan farqlanishini, asosiy maqsad bolalarni o'rgatish, bilimlarni uzatish va tarbiyalash ekanligini anglashi kerak.

Ta'lim muassasalarining moddiy texnik bazasi tobora yaxshilanib borayotganligini inobatga olish, shuningdek, MU yoki masofali o'qitishni tashkil etish uchun intyornetdan dasturiy vositalar, yoki o'rgatuvchi ashyolarni yaratish zarur.

1.2. Maktabgacha ta'lim muassasalarida mudiraning o'rni va vazifalari.

“Buyuk maqsadlarimizga, ezgu niyatlarimizga erishishimiz, jamiyatimizning yangilangan, hayotimiz taraqqiyoti va istiqboli. amalga oshirilayotgan islohotlarimiz va rejalarim samarali taqdiri, avvalambor, davr talablariga javob beradigan yuqori malakali, ong tafakkurga ega bo'lgan mutaxassis-kadrlar tayyorlash muammosi bilan bog'liq ...”

I.Karimov.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ”Ta'lim to'g'risida ”gi va ”Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” to'g'risidagi qonunlarning ijrosini xamda Prizident farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining ta'limiga oid qarorlarini, maktabgacha ta'lim, o'rta maxsus, kasb-xunar ta'limi markazi va viloyat maktabgacha ta'lim, o'rta maxsus, kasb-xunar ta'limi boshqarmasi buyruqlari va boshqa ko'rsatma xamda topshiriqlarni bajarilishini ta'minlashdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Prizidenti Farmonlari, Vazirlar Maxkamasi qarorlarini bajarish uchun tadbirlar ishlab chiqish va ijrosini ta'minlash asosiy vazifalardan biridir O'quv ilmiy – uslubiy ishlar samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi seminarlar, uchrashuvlar, suxbatlar o'tkazish muhim vazifadir. Maktabgacha ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan mudira va mutaxassislarni malakalarini oshirishda xamkorlik qilish. Ta'lim standartlari asosida yaratilgan o'quv dasturlari va rejalarini takomillashtirishga qaratilgan xomkorlik takliflarini berishdan iborat. Universitet professor o'qituvchilarini maktabgacha ta'lim muassasalarida Davlat Attestasiya xayati tarkibiga kiritish. Darslik hamda o'quv-qo'llanmalarini yaratish uchun mualliflarini zaruriy davlat ta'lim standartlari va fan dasturlari bilan ta'minlash. Oliy ta'lim kafedra filiali mudiri uchun ijodiy muhit yaratish, bog'cha binosidan qo'lay xona ajratib berish. Kadrlar tayyorlash va ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish soxasida axborot

va ishtajribasi bilan o'zaro almashish. Ilmiy tadqiqot ishlari bo'yicha boshqa bog'chalar bilan bog'cha mudirasi bilan xamkorlik qilishdan iboratdir

Maktabgacha ta'lim muassasalarida xuquqiy savodxonligini oshirish, ularda siyosiy bilimlarini yanada oshirish maqsadida «Huquqiy bilimlar bilimdoni» mavzusida savol-javob kechasi Namangan shahar X.T.M.F.M.T. va T.E bo'limi uslubchisi tomonidan tashkil etildi va o'tkazildi. Kechada g'olib bo'lgan maktabgacha ta'lim muassasalari mudirasini estalik sovg'alari bilan rag'batlantirildi. Yoshlar orasida xuquqiy tarbiyani kuchaytirish maqsadida tumandagi xuquq- tartibot organlari xodimlari ishtirokida tadbirlar o'tkazish "Kamolot" yoshlar ijtimoiy xarakat faoliyatini nazorat qilish va tadbirlar o'tkazishda ko'maklashish O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari, Vazirlar Maxkamasi qarorlarini bajarish uchun tadbirlar ishlab chiqish va ijrosini ta'minlashdan iborat.

Maktabgacha ta'lim muassasalarini mudiralarni attestatsiyadan o'tkazish ishlariga oliy ta'lim professor-o'qituvchilarini jalb etish. Namangan shahar X.T.M.F.M.T. va T.E bo'limi uslubchisi tomonidan tashkil etildi va Davlat Attestasiya xayati tarkibiga kiritish. Darslik hamda o'quv-qo'llanmalarini yaratish uchun mualliflarini zaruriy davlat ta'lim standartlari va fan dasturlari bilan ta'minlash. Oliy ta'lim kafedra filiali mudiri uchun ijodiy muhit yaratish, bog'cha binosidan qo'lay xona ajratib berish. Kadrlar tayyorlash va ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish sohasida axborot va ishtajribasi bilan o'zaro almashish. Ilmiy tadqiqot ishlari bo'yicha mudiralar professor-o'qituvchilari bilan xamkorlik qilishi, ularga ilmiy uslubiy yo'nalishlar berish. O'zaro manfaatli mavzular bo'yicha ma'ruzalar o'qish, birgalikda ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish va seminarlar o'tkazish. Ilmiy tadqiqot ishlariga bog'cha mutaxassislarini jalb etish va magistraturaga qabul qilishga tayyorlash. Xamkorlikda bajariladigan ilmiy tadqiqot ishlariga rahbarlik qilish. Xalqaro dasturlarda xamkorlikda bajariladigan loyixalar bilan qatnashish. Namangan shahar X.T.M.F.M.T. va T.E bo'limi uslubchisi tomonidan ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb etish. Samarali ilmiy tadqiqot ishlari olib borish uchun shart-sharoitlar yaratib borish. Xamkorlikda

o'tkaziladigan ilmiy tadqiqot ishlari uchun laboratoriya anjomlari va kompyuter texnikasidan foydalanishga sharoit yaratish. Xamkorlikdagi ilmiy to'plamlar va seminarlar materiallarini, ma'ruza matnlarini va zarur qo'llanmalarni nashr etish. Universitet professor-o'qituvchilari yordamida, maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralarini malakasini oshirish va qayta tayyorlashni tashkil qilish. Universitetda magistratura va ilmiy izlanuvchilar orqali maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralari uchun yuqori va malakali kadrlar tayyorlash. NamDuda malakasini oshirishda rejalashtirish va amalga oshirishdan iboratdir. Pedagogik faoliyat Davlat Attestasiya xayati va malaka oshirish ishlariga rahbarlik qilish uchun jalb qilingan oliy ta'lim professor-o'qituvchilarining mehnat haqini belgilangan tartibda to'lash. Darslik yoki o'quv qo'llanmalarni yaratgan mualliflarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish, Shartnoma bandlari bo'yicha tegishli dasturlar ishlab chiqilib tomonlar tomonidan tasdiqlanadi va ushbu shartnomalarga ilova qilinadi. Maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralarni ma'naviyat va ma'rifat yo'nalishidagi ishlarning uzluksiz tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, yillik ish rejasi davr talabi darajasiga to'la javob beradi. Maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralarning har bir guruhida oylik, yillik ma'naviy – ma'rifiy ish rejalari tuzilgan. Maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralarda ma'naviy-ma'rifiy mavzuga oid olib borilgan ishlar rejasiga asosan jinoyatchilikni oldini olish, giyohvandlik, diniy ekstremizm va aqidaparastlikka qarshi kurashishga yo'naltirilgan ishlar alohida o'rin tutadi. Yili davomida maktabgacha ta'lim muassasasilarida 102 dan ortiq tadbirlar o'tkazilgan bo'lsa, o'quv yilining to'rt oyi davomida 25 dan ziyod tadbirlar o'tkazilgan.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida mudira vazifalaridan maktabgacha ta'limda hamkorlik pedagogikasining asosiy qoidalari – mudira va bolaning ijodiy o'zaro ta'siri sifatida ta'limga munosabat; ixtiyoriy ravishda o'qitish; mushkul maqsad g'oyasi (bola oldida murakkab maqsad qo'yiladi va uni yengib o'tish ishonchi singdiriladi); tayanchdan foydalanish (tayanch signallar); o'z-o'zini tahlil qilish (bolalar faoliyatini individual va jamoaviy xulosalash); erkin

tanlash (o'quv materialini bolalar tomonidan yaxshiroq o'zlashtirilishi maqsadida tarbiyachining o'quv vaqtidan o'z ixtiyoricha foydalanishi); guruhning intellektual foni (ta'limning mazkur davrida zaruriy hayotiy maqsadlarni qo'yish va bolalarni dasturga nisbatan ko'proq bilimlarni olishi); tarbiyaga shaxsiy yondashuv, tarbiyachilar va ota-onalar hamkorligidir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida mudira vazifasi maktabgacha ta'lim metodisti, tarbiyachilari, muzikant va boshqa xodimlarning vazifalari natijasi bo'lib, bolaning shaxsiy sifatlari: mehribonlik, xayrixohlik, dilkashlik, vijdonlilik, to'g'rilik, maqsadga intiluvchanlik, tashabbuskorlik, qat'iyatlilik, uyushqoqlik, mehnatsevarlik, mas'uliyatlilik, ziyraklik, vazminlik, dovyuraklik, mustaqillilik, ishchanlik, kuzatuvchanlik, bilimdonlik va shu kabilar mazmunini o'zgartirishdan iboratdir.

Ta'lim tomonidan zamonaviy jamiyatga integrasiyalashgan (qo'shilgan) va uni takomillashtirishga yo'nalgan mudirani bilimlarning zamonaviy darajasiga mos keluvchi olam tasvirining shakllanishi; shaxsning milliy va jahon madaniyatiga integrasiyasi uchun shart-sharoit yaratuvchi jamiyatning umumiy va professional madaniyatining jahon darajasiga teng kelishi; jamiyatning milliy kadrlar imkoniyatini takror ishlab chiqarish va rivojlantirish ta'minlanadi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida mudira vazifalaridan maktabgacha ta'limda uzluksiz ta'lim jarayonining yakunlanish muvaffaqiyati ta'limning normativ belgilangan bosqichi sifatida ta'lim darajasi haqida dalolat beradi. Maktabgacha yoshdagi bola uchun bilim darajasi – bu shaxs sifatlari va xususiyatlarining rivojlanish darajasi, ta'lim standartiga asoslangan yoshga va dastur talablariga bog'liq holda erishilgan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisidir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida mudira vazifalaridan maktabgacha ta'lim jarayonida maktabgacha yoshdagilar ta'lim va tarbiyasining shaxsiy yo'nalganlik modeli ustuvor bo'lib hisoblanadi. SHaxsiy yondashuvning maqsadi – bu shaxsning shakllanishi bo'lib, belgilangan standart bo'yicha uni

o'zgartirish emas, balki uni qanday bo'lsa, shundayligicha qabul qilishdir. Shaxsiy yondashuv ta'lim jarayoni sub'ektining shaxsiy vazifalari (funktsiyalari) rivojlanishining to'laqonli namoyon bo'lishi uchun shart-sharoitlar yaratishni nazarda tutadi. Shaxsiy vazifalar – “shaxs bo'lish” ijtimoiy buyurtmasini amalga oshiruvchi ma'lum bir sifatlarni shaxs tomonidan namoyon bo'lishidir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida mudira vazifalaridan maktabgacha ta'lim jarayonini tashkil qilishning asosi sifatida shaxsiy yondashuv bolalarning jamoada e'tirof etilishi, unda insonparvarlik o'zaro munosabatlarini yaratishni bildiradi. Mazkur munosabatlar sababli bola o'zini shaxs sifatida anglab, boshqa insonlar (kattalar va tengdoshlar)da ham shaxsni ko'ra olishga o'rganadi. Tengdoshlar, bolalar jamoasi har bir bolaning imkoniyatlari amalga oshirilishi kafolati sifatida namoyon bo'ladi. Har bir bolaning shaxsiy imkoniyatlari amalga oshirilishining yo'llari pedagogning qadriyatlar yo'nalganligiga, ya'ni uning moddiy va ma'naviy qadriyatlarga, hulq-atvorda namoyon bo'luvchi tizimi, e'tiqod, afzalliklarga tanlab munosabatda bo'lishiga bog'liq.

Pedagogning qadriyatlari yo'nalganligi uning kasbiy faoliyat yo'nalishini belgilaydi. Shaxsiy yondashuv mudira va bolaga o'zini shaxs deb anglashiga yordam berishni, ular imkoniyatlarini aniqlash va ochishni, o'z-o'zini anglash shakllanishini, o'z o'rnini belgilashning shaxsiy muhim va ijtimoiy maqbul usullarini amalga oshirishni, o'z-o'zini namoyon qilishni va o'z mavqeini tasdiqlashni nazarda tutadi.

Ta'lim muassasasida bola shakllanish muammosida oilaviy tarbiya sharoitlarini xisobga oluvchi va bolaning shaxsiy salohiyati va qobiliyatini ochishga qaratilgan tarbiya haqidagi zamonaviy ilmiy ma'lumotlarni amalda qo'llovchi mudiraning o'rni masalasini ko'rib chiqish talab etiladi.

Maktabgacha ta'lim muassasasilarida mudiralari o'zaro ta'sirning birinchi davrida mudira bola bilan psixologik aloqani o'rnatish maqsadida birgalikda xatti-harakatlarni shakllantirib rivojlantiradi (qabul qilish va yoqtirish xissi, bir-biriga ishonch, emosional hamdardlik, o'zaro xatti-harakatlarni tushunish va kelishilganlik), mudira aloqani emosional- shaxsiy aloqaga “o'tkazadi”. Kattalar

va bolalar o'zaro ta'sir xarakteriga javobgarlik o'zaro munosabatlarni o'rnatishni biluvchi kattalar zimmasida qoladi.

Ikkinchi davrda bolani psixologik qo'llab-quvvatlash, kattalar bilan muloqotda konkret-emosional, amaliy ta'sir qiluvchi va odob-ahloq aloqasiga erishish maqsadlarida namoyon bo'ladi.

Bola shaxsi shakllanishini psixologik qo'llab-quvvatlash – bu kattalar tomonidan bola muammosini tushunish, qabul qilish, tan olish va ularni hal qilishda yordam berishdir. Uning asosiy maqsadi pedagogik muloqotning kundalik vaziyatlarida kattalar va bolalar emosional-shaxsiy munosabatlari shakllanishidan iborat. Maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralari rivojlanuvchi o'zaro ta'sir sharoiti sifatida psixologik qo'llab-quvvatlashni amalga oshirishda:

- Maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralarga va o'z-o'ziga ishonish imkoniyatini berib, bolaga nisbatan mehr-muhabbat, g'amxo'rlik, samimiylik bildiradi;
- o'z-o'ziga baho berish va u uchun o'zining ahamiyatga egaligini mustahkamlash maqsadida bolaning fazilatlarini ongli ravishda ta'kidlaydi;
- xatolarga yo'l qo'yish qo'rquvini ketkazib, bola uchun ijobiy emosional makon yaratadi;
- bolaning muvaffaqiyatsizligini tushungan holda qabul qilib, u bilan birga ularni yengib o'tish yo'llarini aniqlaydi. Bunday yondashuv asosida "kattalar-bolalar" o'zaro ta'sir tizimining shaxsiy yo'naltirilgan qoidalaridan biri yotadi. Bunga ko'ra har bir inson, xususan ta'lim oluvchi xato qilish va uni tuzatish huquqiga ega;
- bolani tarbiyalamasdan, balki muammoni bola tomonidan hal qilinishiga yo'l boshchilik qiladi.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralari pedagogik qo'llab-quvvatlashni amalga oshirib, maktabgacha davrdagi bola shaxsi shakllanishini ta'minlovchi, taraqqiyotning shart-sharoiti, xarakteri va kelajagi uchun majburiyatni o'z zimmasiga olib, asosiy omil sifatida ishtirok etadi. Bola

esa o'z navbatida ijtimoiy hulq-atvor namunasi sifatida kattalarning munosabatini kuzatib (tahlil qilib), ijtimoiy maqbul va hulq-atvor normalarini o'zlashtiradi.

Pedagogik qo'llab-quvvatlashni amalga oshirish pedagog va bola emosional-shaxsiy munosabatlarning rivojlanishiga olib keladi. Emosional-shaxsiy qo'llab-quvvatlanishni qidirish maqsadida maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralari bilan o'zaro munosabatga kirishib, muloqot davomida namoyon bo'lgan sifatlar (diqqat-e'tibor, xayrixohlik va b.) orqali uni bilib oladi. Keyingi galda bola aynan shu xususiyatga ishongan holda aloqaga kirishib, unda emosional-ijobiy o'z-o'zini his qilish, atrofdagilar uchun keraklilik xissi shakllanadi.

Maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralari o'zaro ta'sirning uchinchi davrida o'zaro ta'sirning uslubi sifatida "pedagogik his qilish"ning shakllanishiga, mudira va bolaning bir-biriga ta'sir ko'rsatishning tuzilishi sifatida o'zaro munosabatlar ma'lum bir turining yuzaga kelishiga olib keluvchi emosional-shaxsiy munosabatlarning rivojlanishi yuz beradi.

Maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralari bolaga bunday ta'sirni amalga oshirishda unga hukmronlik qilib, nazorat, majburlash kabi ta'sirlardan voz kechib, tarbiyalanuvchiga erkin tanlash huquqini beradi. Bola muloqotning mazkur uslubida chegarasiz, so'zsiz o'z-o'ziga, shaxsiy imkoniyatlariga bo'lgan ishonch vaziyatiga tushadi. Bunday vaziyat natijasi sifatida maktabgacha yoshdagi bolalarda ahloqiy o'z-o'ziga baho berish: o'zganing ishonchini his qilgan holda o'zining imkoniyatlariga ishona boshlaydi. Maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralari bolaga nisbatan beg'arazligi uni ham beg'araz harakat qilishga undaydi.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim muassasasilari mudiralari ta'sirning uchinchi yakunlovchi davrida uyg'un munosabatlar tizimi sifatida ikki tomonlama muloqotga kirishuvchilarning bir-biriga ta'sir tizimi shakllanadi. Bunda kattalar va bolalar faolligi, o'zaro munosabatlarning ishonchliligi, bolani psixologik himoya qilish darajasi va o'zaro tushunishga erishish ortadi.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim muassasasi mudiralari tarbiyachining pedagogik o'zaro ta'sir davrlari emosional-shaxsiy aloqani o'rnatish va yaratishga (I davr);
mudira va bog'cha bolalari o'rtasidagi emosional-shaxsiy munosabatlarni rivojlantirishga (II davr);
munosabatlarning uyg'unlik tizimini shakllantirishga (III davr) yo'naltirilgan.

“Yoshlarning ma'naviy olamini bolalikdan boshlab ezgu g'oyalar asosida shakllantirish va kamol toptirish xaqida gap borar ekan, yana bir muxim masala xususida to'xtalib o'tish o'rinli, deb o'ylayman. U ham bo'lsa, dunyoga hayrat ko'zi bilan boqib, undan o'zicha ma'no topishga intiladigan murg'ak farzandlarimizning qiziqishi va hissiyotlariga mos qo'g'irchoq va o'yinchoqlar ishlab chiqarish masalasidir”. O'z fikrini davom ettirib, muallif shunday xulosa qiladi: “Go'dakning ulg'ayib, kasb tanlashi, kelajakda qanday yo'ldan borishi, o'zining hayot tarzini qanday ahloqiy-ma'naviy asoslarga kurishi ham, xech shubhasiz, uning bolalikda qanday o'yinchoqlar bilan oshno bo'lib o'sgani bilan belgilanadi.

Yurtboshimizning mazkur xulosasi bolaning adabiy, musiqiy, kompyuter o'yinlari va bolalar o'ynayotgan jami o'yinlar mavzo'usiga ham taalluqli. Rok musiqaning ayrim janrlari, ba'zi mavzulardagi qo'rqinchli suratlar, ayrim kompyuter va jamoaviy jonli o'yinlar. Masalan, “urush- urush” kabi o'yinlar bolalarda asta-sekin agressivlik, bag'ritoshlik shakllanishiga olib kelishi mumkin, shu sababli maktabgacha ta'lim muassasalarda estetik tarbiya dasturlarini takomillashtirib borish kerak. Mafkuraviy immunitetni, ommaviy madaniyatning ba'zi bir didsiz mahsulotlariga, ayniqsa zo'ravonlik va ahloqsizliklarni targ'ib etuvchi aksilmadaniyatga qarshi immunitetni bolalikdan tarbiyalash va mustahkamlash zarur.

Xar qanday tarbiya uz mazmun moxiyati va ijtimoiy vazifasiga kura, yosh avlodni hayot talablariga moslashtirish, tabiat va jamiyat bilan uyg'un yashashga o'rgatishni maqsad qilib qo'yadi. Shu sababdan maktabgacha ta'lim

muassasalarida bola ongi, dunyoqarashini, ma'naviy olami va jismoniy sog'lomligini shakllantirish davomida, milliy tarbiya unsurlariga, urf-odatlariga, asl milliy va umuminsoniy qadriyatlarga e'tibor qaratish lozim.

“Muallim va tarbiyachilarning talaffuzi yaxshi bo'lishi kerak”.

Ming yillar oldin aytilgan bu so'zlar hozirgi ming yillikda xam o'z o'rnini yo'qotmaganligini ko'rishimiz mumkin. Olib borilayotgan ta'lim sohasidagi isloxlarda maktabgacha ma'lim muassasalariga ham e'tibor qaratilgan.

Maktabgacha ta'lim O'zbekiston xalq ta'limi tizimidagi birinchi bosqichdir. Bu bosqichda xilma-xil toifadagi turlicha muassasalarni ko'rish mumkin. Ya'ni yaslilar, bolalar bog'chalari, sog'lomlashtirish bog'chalari, aqliy, jismoniy jihatdan nuqsonli bolalar bog'chalari, xonadon bog'chalari mavjud.

Shaxsni tarbiyalash ishi nixoyatda murakkab va kiyin faoliyat jarayoni bo'lib, juda qadimdan ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgandir. Hususan Qadimgi Gresiya va Rim tarixidan yaxshi bilamizki, eramizdan avvalgi davrlarda ham yosh avlod tarbiyasi o'zining ana'naviy qiyofasi va aqliy qobiliyati bilan jamiyat a'zolari o'rtasida yuksak xurmat ehtiromga sazovor bo'lgan kishilarga, donishmandlar zimmasiga ishonib topshirilgandir. Ushbu holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi mazmuni nafaqat shaxs kamolotini, balki jamiyat taraqqiyotini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachilari ma'naviy qiyofasi, aqliy salohiyati hamda kasbiy mahoratiga nisbatan jiddiy talablar qo'yilmoqda, bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisining IX sessiyasida (1997 yil 29 avgust) so'zlagan nutqida bildirilgan fikrlariga diqqatni qaratash maqsadga muvofiqdir: "Tarbiyachilarning o'ziga zamonaviy bilim berish, ularning ma'lumotini malakasini oshirish kabi paysalga solib bo'lmaydigan dolzarb masalaga duch kelmoqdamiz. O'qituvchi oilalarimizga zamonaviy bilim bersin deb talab qilamiz. Ammo zamonaviy bilim berish uchun, avvalo murabbiyning o'zi ana shunday bilimga ega bo'lishi kerak. Maktablardagi

jarayonlarda o'qituvchi hukmron. U boladan faqat o'zi tushuntirayotgan narsaga tushunib olishini talab qiladi. "Mening aytganim aytgan, deganim degan".

Hozirgi maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ahvol tubdan o'zgardi. Maktabgacha ta'lim muassasalariga yangi pedagogik texnologiyalarning shiddat bilan kirib borishi tarbiyachi va tarbiyalanuvchi munosabatlaridagi majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashiga olib keldi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining qo'llanilish natijasida mudirani bosh vazifasi tarbiyalanuvchilarda mustaqil fikr yuritish kunikmalarini hosil qilish, mustaqil o'z-o'zini nazorat qilishga o'rgatish, erkin fikrlashga tayyorlashdan iborat bo'lib qolmay, balki o'z ustida tinimsiz ishlash mas'uliyatini yuklaydi.

Milliy modelimiz konsepsiyasining mazmuni milliy turmush tarzimiz va ma'naviy - ahloqiy an'analarimiz bilan xamnafasdir.

Chunki bizda qadimdan "ma'rifatli inson" tushunchasi ancha keng ma'noni anglatadi, unutmasligimiz kerakki, ma'rifat halqimiz, millatimiz qonidadir. An'anaviy sharqona qarashga ko'ra, ma'rifatlilik faqat bilim va malaka emas, ayni paytda chuqur ma'naviyat va go'zal ahloq hamdir. Halqimiz bilimli komil inson, "ma'rifatli inson", deganida aynan shunday mudiralarni ko'z oldiga keltiradi.

Hozirgi axborot va texnologik sharoitlarda davlat va jamiyat taraqqiyotini ta'lim rivojisiz tasavvur etish qiyin. Mamlakatimiz Prezidenti I.A.Karimov «Jamiyat taraqqiyotining, fan va texnikaning jadallashuvi, axborotlar texnologiyasining kun sayin rivojlanishi, XXI asrni tinchlik asriga aylantirish uchun insoniyatni yangi halqlar jamiyatiga, chuqur integrasiyalashgan iqtisodiy makonga, yagona kommunikasiya va axborotlar tizimiga yetaklamokda. Bunday jamiyatda yashab ketish anchagina tayyorgarlik va katta bilimni talab etadi», - degan fikridan ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayoni ustuvor masala bo'lib, pedagogik jarayonni zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari bilan ta'minlash bugungi kundagi dolzarb muammolardandir.

Ta'lim va tarbiya bir maqsadni - barkamol inson va raqobatbardosh kadrlarni shakllantirishni nazarda tutadi. Kadrlarning yangi avlodini tayyorlash umumhalq

kuch-g'ayrati bilan amalga oshiriladigan vazifa ekan, uzluksiz ta'limning muhim bosqichi bo'lmish maktabgacha ta'lim tizimi bundan mustasno emas.

Ma'lumki, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ishlarning asosiy tashkilotchisi mudira bo'lib, uning samarali tashkil etilgan faoliyati tufayli bola shaxs sifatida shakllanadi. Bolaning kamol topish darajasi bevosita mudira shaxsining shakllanishiga bog'liqdir. Shuning uchun mudira avvalo o'zi har tomonlama barkamol bo'lmog'i shart.

Bo'lajak mudiralarning bilim va ko'nikmalarini takomillashtirish, milliy mafkura talablari asosida, ularda yuksak shaxsiy sifatlar va noyob kasb egasi hususiyatlarini rivojlantirish, o'z kasblari doirasidagi eng so'nggi jahon yaigiliklarini bilib borishda, ularga ilmiy-metodik yordam berish alohida diqqat talab etadigan sohaga aylanmoqda.

Shu munosabat bilan oliy o'quv yurtlaridagi maktabgacha ta'lim bo'limi talabalarini talabalik davridanoq har tomonlama bilimli, mustaqil, mantiqiy fikrlovchi, ma'naviy-ahloqiy fazilatlarga ega yetuk kadrlar qilib tayyorlash ta'lim beruvchi o'qituvchilardan katta mas'uliyatni talab etadi. Bu esa o'tilayotgan nazariy va amaliy mashg'ulotlarni pedagogik va axborot texnologiyalari, interaktiv metodlarga tayangan holda o'tishni taqozo etadi. Maktabgacha ta'lim bo'limi talabalari, ularni faqatgina eshituvchi bo'lib qolishlarining oldini olish, zeriktirmaslik, faolliklarini oshirish maqsadida bir xillikdan qochib, "Fikrlar hujumi", "O'qituvchi shaxsi", "Muammoli vaziyat", "SWOT taxlil". "Skarabey", "3x4", "6x6x6", "Charxpalak", "Case-study" kabi bir qator texnologiyalardan, "Davra suhbat", "Matbuot konferensiyasi", "Intelektual ring", "Zinama- zina", "Kichik guruxlarda ishlash" kabi noan'anaviy ta'lim shakllaridan samarali foydalanib mashg'ulotlar tashkil etishga harakat qiliniyapti.

Mashg'ulotlar davomida interaktiv metodlardan foydalanib mashg'ulot o'tish o'qituvchini ham, talabalarni ham bir xillikdan chalg'itadi, har bir talabaning faol ishtirokini ta'minlaydi. Musobaqa ruhida tashkil etilgan intellektual o'yin, ularning kayfiyatini ko'taradi. Mashg'ulot yakunrog'ida talabalarga

“Zamondosh pedagoglar” chaynvordini yechishni ham tavsiya etish mumkin. Buning uchun o’qituvchi ularga quyidagicha tushuntiradi: “Mana bu plakatimizda 10 ta zamondosh pedagoglarimizning familiyalari yashiringan. Ko’rinib turgan harflardan foydalanisiz o’ngdan chapga, chapdan o’ngga, yuqoridan pastga, pastdan yuqoriga harflar ketma-ketligida yuring. Bu pedagoglar kimligini topishga harakat qiling”. O’qituvchi talabalar topgan har bir pedagogning xayoti va ijodi haqida qisqacha ma’lumot beradi yoki ularning o’zlaridan ham so’rash mumkin. .

Interaktiv metodlarni o’rinli, samarali qo’llash bo’lajak mudiralarning nafaqat bilim balki ko’nikma va malakalarini ham maqsadga muvofiq tarzda shakllantiradi, ularning olgan bilimlari kelgusida amaliyotga tatbiq etishini ta’minlaydi va eng asosiysi o’z mutaxassisligiga qiziqishini o’stiradi, kasbidan bahra olishni yuzaga keltiradi. Makgabgacha ta’lim bola sog’lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta’minlaydi, unda o’qishga intilish hissini uyg’otadi, uni muntazam ta’lim olishga tayyorlaydi. Makgabgacha ta’lim bola olti-etti yoshga yetguncha davlat va nodavlat makgabgacha ta’lim bolalar muassasalarida hamda oilalarda amalga oshiriladi. Maktabgacha ta’lim muassasalari qaysi tashkilot qaramog’ida bo’lishidan qat’iy nazar, O’zbekiston Respublikasi Halq ta’lim vazirligi ularni kadrlar bilan ta’minlaydi va ularning faoliyagiga ilmiy pedagogik jihatdan rahbarlik qiladi Respublikada maktabgacha ta’lim muassasalari uchun malakali pedagog xodimlar tayyorlashda ham katta e’tibor berilmoqda. Har yili Qoraqolpog’iston Respublikasi, Toshkent shahri va Respublikaning barcha viloyatlaridagi pedagog xodimlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash institutlarida 3200 ga yaqin pedagog va mudiralarni o’z malakasini oshiradilar. Har bir malakali rahbar pedagog kadrlarni ustuvor ravishda tayyorlash lozimki, ular jahon talablariga mos keladigan maktabgacha ta’limning samarali psixologik-pedagogik ustuvorlarini ishlash va joriy etish, bolalarni oilada tarbiyalashni tashkiliy psixologik, pedagogik va uslubiy jihatdan ta’minlash, zamonaviy o’quv-uslubiy qo’llanmalar, texnik vositalar o’yinchoqlar va o’yinlar yaratish hamda, ularni tatbiq etish, maktabgacha yoshdagi bolalarni

halqning boy madaniy-tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlari asosida ma'naviy-ahloqiy jihatdan tarbiyalash uchun shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim muassasalarining xar xil turlari uchun turli variantdagi dasturlarni tanlab olish va tatbiq etish, kompyuter texnologiyasidan va internet tizimidan to'la foydalana olish, chet tillarda so'zlasha oladigan darajada bilish layoqatiga ega bo'lishi lozi

1.3. Hayotiy faoliyat xavfsizligi. Hayotiy faoliyat xavfsizligining asosiy tushunchalari.

Respublikamizda chuqur iqtisodiy o'zgarish bo'layotgan bir davrda, kadrlar tayyorlashning milliy dasturi kuchga kirishi, yuqoridagi fikrni amalga oshirishning dastlabki bosqichi bo'lib xizmat qiladi. Ko'p bosqichli ta'lim tizimiga binoan oliygohlarda tayyorlanadigan bakalavrlar uchun o'quv rejasiga «Hayotiy faoliyat xavfsizligi» fanining kiritilishi bo'lg'usi mutaxassislarning bilimini chuqurlashtirilishiga yordam berishi so'zsizdir.

Hayotiy faoliyat xavfsizligi (HFX) fanining diqqat markaziga qo'yilgan maqsad bu insonning jamiyat taraqqiyotidagi rolidir. Hayotiy faoliyat xavfsizligi-bu har qanday sharoitdagi inson faoliyatidir. Insonning hamma faol harakati (mehnat jarayonida, dam olishda, uyda hamda sportda) uning faoliyatini tashkil qiladi.

Hayotiy faoliyat xavfsizligi fani o'z tarkibiga inson faoliyatining atrof-muhit bilan aloqasi, mehnat faoliyatidagi xavfsizligi va favqulodda vaziyatlardagi xavfsizligi bo'limlarini qamrab olgandir. Hayotiy faoliyat xavfsizligi printsip va usullar asosida: baxtsiz, hodisalar, qurbonlar va ular natijasida kelib chiqadigan zararlarni kamaytirish masalalarini keng miqyosda qo'yadigan va hal qiladigan fandır. HFX-bu har qanday ko'rinishdagi faoliyatga qo'llanishi mumkin bo'lgan xavfsizlikning nazariy asosidir.

«Hayotiy faoliyat xavfsizligi» kursi bo'lg'usi mutaxassislarni mehnat muhofazasining ilmiy asoslariga doir bilimlar bilan qurollantirish va ularda ishlab chiqarishdagi mehnat sharoiti hamda mehnat muhofazasini yaxshilash muammolarini ijobiy hal etishga qiziqish uyg'otishga mo'ljallangan. Buning

ilmiy zamini esa quyidagilardan iboratdir.: ishlab chiqarishda shikastlanish, kasalliklar, ishlab chiqarishda sodir bo'ladigan yong'in hamda portlashlar sabablarini har tomonlama tahlil qilish; ishlab chiqarishdagi xavflilik va zararlilik darajasini o'rganish; to'qimachilik, paxta, ipak va engil sanoatda qabul qilingan yoki joriy etishga tavsiya etiladigan, og'ir hamda sermehnat ishlarni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirishni ko'zda tutuvchi texnologik jarayonlarni baholash. Mazkur kurs «Ergonomika», «Muhandislik psixologiyasi», «Mehnatni ilmiy tashkil qilish», «Texnik estetika», «Mehnat fiziologiyasi va gigienasi», «Huquqshunoslik», «Iqtisodiyot», «Atrof muhitni muhofaza qilish» kabi fanlar bilan bog'langandir.

HFX fanining diqqat markaziga qo'yilgan maqsad bu insonning jamiyat taraqqiyotidagi roli.

Mehnat muhofazasi insonni ishlab chiqarishdagi ahvoli, u bilan bog'liq masalalarni o'rganishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Hozirgi vaqtda inson-tabiiy, texnik, iqtisodiy va boshqa har xil xavf-xatar dunyosida ishlaydi. Shu xavf-xatarlar natijasida juda ko'p insonlar hayotdan ko'z yumadilar (Armanistodagi zilzila, Chernobil AES halokati, Jigaristondagi er siljishi, Admiral Naximov paroxodining cho'kishi, Serdlovskiyda Chelyabinsk-Ufa temir yo'l uchastkasida portlash va h.k.). Shuning natijasida 3000 dan ortiq odam halok bo'ldi. 20000 odam nogiron bo'ldi va 200000 odam kasallandi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining 42-sessiyasida 1991 yildan boshlab tabiiy ofat va falokatlarini kamaytirish bexatarlik yillari, deb belgilangan edi.

Hayotiy faoliyat xafvsizligi tushunchasida ko'p uchraydigan ta'riflar bilan belgilanadi.

Faoliyat-insonning jamiyatda mavjud bo'lishi uchun kerakli sharoit. Mehnat-faoliyatning yuqori shakli. Faylasuflarning fikricha, inosnning ta'rifi-harakatdagi, mehnatdagi faoliyatidadir.

Mehnat va faoliyat shakllari turlicha bo'lib, ular hayotda uchraydigan aqliy, ma'naviy, madaniy, ilmiy va boshqa jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Xavflar-yashirin (potensial) va haqiqiy bo'ladi. Yashirin xavflar amalga oshishi uchun aniq shartlar bo'lishi lozim. Bu shartlar sabab deb ataladi. Xavf va sabalarni misollar (raqamlarda) ko'rish mumkin:

So'nggi 30 yil ichida (69-1990 y.) tabiiy ofat ikki marta ko'paygan;

1909 yildan 1974 yilgacha asabiy kasalliklar 24 marta ko'paygan;

Favqulodda vaziyatlarda jarohatlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko'rsatish.

Jarohat - organlar va to'qimalar (teri, shilliq parda, ko'pincha muskul, nerv, yirik tomir, suyak, bo'g'im, ichki organ va gavda bo'shliklari)ning tashqi ta'sir natijasida anatomik butunligi yoki fiziologik funksiyalarinish buzilishi. Sanchilgan, kesilgan va majaqlangan jarohatlar kam yiring bog'laydi. Yirtilgan, lat yegan, tishlangan va o'q tekkan jarohat katta jarohatga kiradi. Yirtilgan (yulingan) jarohatda teri tagi bilan ko'chib ketishi, teri osti kletchatkalari qattiq shikastlanishi mumkin. Qoya ketishi - qon tomirlari devori shikastlanishi yoki biror kasallsh oqibatida yemirilishi, o'tkazuvchanligining oshishi sababli ulardan qon oqish.

Arteriyani barmoq bilan bosish qon ketishini bir zumda to'xtatash imkoniyatini beradi. Bo'yinning yuqori va o'rta qismidagi, jag' osti va yuzdagi jarohlardan kuchli qon ketishida umumiy uyqu arteriyasini bosish qulay. Oyoqdagi jarohlardan kuchli qon ketganida son arteriyasi bosh barmoq yoki musht bilan bosiladi. Tashqi kon ketishini vaktincha to'xtatish uchun bosuvchi bog'lamlar, asosai, maydaroq venalar va kapillyarlar hamda kichikroq arteriyalardan kon ketishida ko'yiladi. Jarohat ustiga steril doka yopiladi, uning ustidan dumaloq qilib o'rshshsh paxta yoki steril bint ko'yiladi, keyin bint bilan qatgaq qilib o'raladi. Suyak singanida singan suyakni o'rniga ko'yishga urinish, ya'ni suyak yopiq singanda o'zgargan oyoq yoki ko'l shaklini to'g'rilashga, ochiq singanda esa chiqib turgan suyakni o'rniga solib qo'yishga harakat kilish mutlaqo yaramaydi. Suyak singan joyga har qanaqa qattiq narsa (yog'och, metall, plastmassa)dan darron taxtakach ko'yish lozim. Taxtakach singan ko'l yoki oyoqqa bir necha joyidan, yaxshisi bint bilan, bint bo'lmasa kamar,

gazlama, tizimcha va boshqalar bilan bog'lab qo'yiladi. Taxtakach kilishga hech narsa bo'lmasa, shikastlangan oyoqni sog' oyoqqa bog'lab ko'yish mumkin. yelka suyagi singanda shikastlangan ko'lni uzatilgan holicha gavgdaga bog'lab ko'ysa bo'ladi

I-bobbo'yicha xulosalar.

Mustaqillik yillarida mamlakatda ta'lim muassasalari faoliyatini me'yorlashtiruvchi "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", shuningdek, "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim to'g'risidagi Nizom" maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim-tarbiyasiga qo'yilgan davlat talablari kabi muhim davlat xujjatlari qabul qilindi. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning bosh maqsadi hozirgi yosh avlodni o'z fikrini go'zal, ravon va aniq ifoda eta bilish hisoblanadi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 30-moddasida farzandlar tarbiyasi va ta'lim olishlari, ularning qonuniy huquqlari, manfaatlari va himoyasi borasida ota-onalarni hamda maktabgacha ta'lim muassasasi xodimlarini o'rni katta ekanligini ta'kidlab o'tildi. O'zbekistonda ham ommaviy maktabgacha tarbiya XX asrni 1-yarmidan rivojlana boshladi.

Bugungi kunda O'zbekistonda jami 5025 tasi maktabgacha ta'lim muassasasi mavjud bo'lib, shundan 4950 tasi davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim muassasalari, 75 tasi nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalaridir. Mazkur ta'lim muassasalarida jami 581,5 ming bolalar tarbiyalanmoqda. Bu 2-7 yoshdagi bolalarning 23,3% ni tashkil qiladi. Bundan tashqari maktabgacha ta'lim muassasasi 3 ta tartibda, ya'ni ommaviy, ixtisoslashtirilgan va sanatoriya tipidagi maktabgacha ta'lim muassasalarga bo'linadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida mudira vazifasi maktabgacha ta'lim metodisti, tarbiyachilari, muzikant va boshqa xodimlarning vazifalari natijasi bo'lib, bolaning shaxsiy sifatlari: mehribonlik, xayrixohlik, dilkashlik, vijdonlilik, to'g'rilik, maqsadga intiluvchanlik, tashabbuskorlik, qat'iyatlilik, uyushqoqlik, mehnatsevarlik, mas'uliyatlilik, ziyraklik, vazminlik, dovyuraklik, mustaqillilik, ishchanlik, kuzatuvchanlik, bilimdonlik va shu kabilar mazmunini o'zgartirishdan iboratdir.

II.Bob. Maktabgacha ta'lim muassasalarida mudira faoliyatini tamoyillari va metodlarini o'rganishning metodik asoslari.

2.1 MTMlarda kamyuter va xorijiy tillarni o'rganish ishlar amalga oshirishda mudira vazifalarini metodik ahamiyati.

Hozirgi zamon sivilizasiyasi, ishlab chiqarishi, iqtisodiyot va mehnat bozori raqobatiga to'la javob beradigan avlodni tarbiyalash vazifasini uddalasak, barkamol avlodni shakllantiramiz. Zero, barkamol avlod zamon talablariga to'liq javob beradigan, tabiat va jamiyat bilan uyg'un yashay oladigan avloddir.

O'zbekistonda «Ta'lim to'g'risida» gi qonun hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilingandan buyon mamlakatimiz ta'lim tizimida sezilarli o'zgarishlar amalga oshirildi. Ahamiyatli jihati shundaki, bu o'zgarish ham mazmun, ham mohiyat, ham shakl, ham yondashuv nuqtai nazaridan kuzatildi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni ro'yobga chiqarish bosqichining ijrosi sifatida qaralishi lozim bo'lgan, yangi davrni boshlab berdi. Bu davrni yaratuvchanlik, tom ma'nodagi islohotlar davri deb baholash joiz. Bu sa'y-harakatlar shubhasiz maktabgacha ta'limini yangi sifat bosqichiga ko'tarish imkonini beradi. Biroq uning nechog'lik samarali kechishi ma'lum ma'noda mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari sifatida tarbiyani muvaffaqiyatli rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosatini amalga oshirilishi, O'zbekiston respublikasi Konstitutsiyasida «Onalik va bolalikni muhofaza qilish, hamda oila jamiyatining asosiy buguni va uning jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega ekanligi» to'g'risida, maktabgacha ta'lim muassasalari tizimining vujudga kelishi va rivojlanishining asosiy bosqichlarini, Xalq Komissarligining maktabgacha ta'lim bo'yicha Deklorasiyasi va uning maktabgacha tarbiyaning vujudga kelish va rivojlanishni. Xotin-qizlarni mamlakatimizning xo'jalik va siyosiy hayotiga keng jalb etish munosabati bilan bolalar bog'chalari tarmog'ining kengaytirilishini, rahbarlik, koordinasiya qilish, tashkilotchilik va nazorat qilish vazifalarini bajarish; rahbarlikni ilmiy tadqiqoti

muassasalari, pedagogika institutlari orqali amalga oshirilishi, ijtimoiy maktabgacha tarbiyasining ahvoli va uni yanada rivojlantirish, bolalarga ta'lim – tarbiya berishning sifat uchun javobgarligi, maktabgacha tarbiya tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha ma'naviy – ahloqiy masalasi ham o'ta muxim ta'limiy va tarbiyaviy muammolardandir.

Bugungi bolalar qacda yashashidan qat'iy nazar, doimiy ravishda ijtimoiy, siyosiy, ekologik, ilmiy, texnikaviy va industrial sohalardagi o'zgarishlar bilan to'qnash kelishlariga to'g'ri keladi. Bolaning rivojlanishi va o'sishi uzluksiz davom etadigan jarayondir. Bu davrda uning shaxs sifatida shakllanishi, ilk bor olamni atrofidagi ashyo va buyumlar orqali anglab, undan o'zicha ma'no topishga intilishi, qiziqish va hissiyotlari rivojlanishini kuzatamiz.

Hayotning har bir davri, rivojlanish xususiyatlari va ehtiyojlariga ko'ra o'ziga xos bosqichlarga ega. Bolaning o'sib, ulg'ayishida maktabgacha bo'lgan davrni shular sirasiga kiritish mumkin. Bolalar ohangraboli olam hisoblanib, juda tez o'sish, rivojlanish va o'zgarishlar ichida yashaydilar. Bu farzand tarbiyasida aynan shu palla qanchalik ahamiyatli ekanining yana bir isbotidir.

Bolaning rivojlanishi, ruhiyati va ta'lim-tarbiyasidagi o'ziga xos davrlar, davrlarga monand o'zgarishlar, muammolar haqida hikoya qiladigan, mudira-maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari sifatida nafaqat tarbiyachilar, balki, oilalar va ota-onalar uchun eng yaqin maslahatchi va sirdosh bo'la oladi.

Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va yetuk, shu bilan birga maktabga tayyorlagan holda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 11-moddasida: "Bu ta'lim 6-7 yoshgacha oilada, bolalar bog'chasida va mulk shaklidan qat'iy nazar, boshqa ta'lim muassasalarida olib boriladi",- deb ta'kidlangan. Darhaqiqat, ta'lim-tarbiya qanchalik erta boshlansa, uning samarasi shunchalik erta namoyon bo'ladi va insonning butun hayot tarziga ijobiy ta'sir qiladi.

Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayonini tarbiyachilar tomonidan to'g'ri tashkil etilishi, mas'ul mudiralar tomonidan uni

nazorat qilinishining afzalligini ta'minlash, maktabgacha yoshdagi bolalar otalarining oilada bola tarbiyasi bilan shug'ullanishi uchun qulaylik yaratish maqsadida "Bolajon" tayanch dasturi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Maktabgacha ta'lim Konsepsiyasi hamda Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari asosida ishlab chiqildi. Mazmun-mohiyati bilan bolalarning psixofiziologik kamol topish tamoyilidan kelib chiqib, ularning atrof-olamdagi voqea-hodisa, narsalarga munosabati hamda turli sohalar bilan aloqa qilishlarini nazarda tutadi.

Mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari sifatida o'zbek xalq og'zaki ijodi, xalq o'yinlari, musiqasi, raqslari, amaliy san'at asarlari va tabiatiga katta ahamiyat beradi. Shu bilan birga maktabgacha ta'lim muassasada boshqa xalqlarga hurmat hissini tarbiyalash nazarda tutilgan va bolalarni mehribonlik, go'zallik xayrihohlikka o'rgatishga alohida urg'u beradi.

Bolalarning jismoniy va psixik sog'lig'ini mustahkamlash, harakat va gigienik malakalari asoslarini shakllantirish vazifasini bajarish muhim hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim muassasasi xodimlari bolalarga valeologik talim berishni nazarda tutadi: bolada sog'lom turmush tarzi haqida tasavvurlar shakllangan bo'lishi, gigienik va harakat madaniyatining muhimligini anglashi, salomatlikni asrash, organizmni himoya qilish, o'zi va o'zgalarga vaqtda zarur yordam ko'rsatishni bilish kabilar bolaning shaxs madaniyati, ijtimoiy himoyalanganini bildiradi. O'zbekiston Respublikasi istiqlolini ta'lim muassasalari halq xo'jaligining tup soxalari uchun tayyorlangan kadrlarning kasbiy tayyorgarligi, aqliy saloxiyati hamda ijodiy qobiliyati belgilaydi degan g'oya "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ning yaratilishi uchun asos bo'ladi. Mazkur xujjat Respublika ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar mazmuning ochib beruvchi muhim xujjat bo'lib, unda "ta'limiy islohotlarning asosiy maqsadi har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarish sharoitini va ta'sirchan mexanizmlarni yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy hulq-atvorning andozalarini o'zgartirish"dan iborat ekanligi qayd etilgan. Rim pedagoglaridan eng mashxuri Mark Fabiy Kvintilian "Notiqni

tarbiyalash to'g'risida “ nomli asarida pedagogik muammolarni, shuningdek tarbiyachiga doir masalalarni bayon etadi. Kvintilian o'z zamonasidagi Grek va Rim pedagogik g'oyalarini yaxshi o'rganib, chiqib maktabda ko'p yillar o'qituvchilik qilib orttirgan katga tajribasini umumlashtiradi. Uning fikricha, bola maktabda ta'lim-tarbiya olishi lozim, o'qituvchi o'zi tarbiyalayotgan har bir bolga extiyotkorlik bilan va e'tibor berib muomala qilishi kerak, chunki befahm va qobiliyatsiz bola kamdan -kam uchraydi, o'qituvchining o'zi o'qimishli bo'lishi, bolalarni sevishi, o'zini yaxshi tutishi, bolalarni bo'lar-bo'lmasga maqtayvermasligi yoki jazolayvermasligi, o'z shogirdlariga o'rnak bo'lishi va ularni sinchiklab o'rganishi lozim. Har bir o'qituvchi o'qitishning hamma bosqichlarini o'tashi kerak. Yuqori tipdagi maktab o'qituvchisi, avvalo, boshlang'ich maktabda muallim bo'lishi kerak.

O'zbekistonda chet tillarni uzluksiz o'rgatish yo'lga qo'yilgan. Shu maqsadda “Bolalar bog'chasida chet tilini o'qitish dasturi” ishlab chiqilgan. Ushbu dastur asosida I.Yoqubov tomonidan bolalar bog'chasida ingliz tilini o'rgatishga oid metodik qo'llanma yaratildi. Dasturga asosan ingliz tili ikki yil davomida o'rta va yuqori bosqichda og'zaki o'rgatiladi. O'qish, yozuv, grammatika, bu asosida o'rgatilmaydi. Bolalarga ikki yil davomida 200-250 ta so'zlarni o'rganish tavsiya qilinadi. Bog'chada ingliz tilini o'rganishning maqsad va vazifalari og'zaki nutq bo'yicha elementar malakalarni, ya'ni inglizcha o'rgatilgan, uncha murakkab bo'lmagan matnni tinglab tushunish asosida monolog, dialog tuzish, suhbatlashish, shuningdek kichik she'rlar, topishmoqlarni aytib berishadi. Bog'chada ingliz tilini o'rganishning asosiy shakli mashg'ulotlaridir. Mashg'ulotlarni tashkil qilishda bolalarning ruxiy va fiziologik holatlari hisobga olinadi. Mashg'ulotlar xaftada ikki yoki uch marta 25-30 minutdan yoki besh marta 15-20 minutdan o'tkazish mashg'ulotni soniga muvofiqdir. Bunday mashg'ulotlar ikki marta mashg'ulot tarzida, bir marta majburiy bo'lgan suhbat, ashula, she'r o'rgatish, o'yin tarzida o'rgatilsa bolalar zerikib qolmaydi. Erkin holda suhbatlar, rasm, diafilm ko'rsataish orqali o'tkaziladi. Guruxlar 10-12

boladan iborat bo'ladi. Ingliz tilini o'rganish, taqlid qilish, buyruqlarni bajarish orqali amalga oshiriladi. Mashg'ulotda o'yinchoqlar, qo'g'irchoqlar, rangli rasmlardan foydalaniladi. Har bir mashg'ulotda 4-5 ta so'z o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

I see .... I have got ..., Give me ..., it is... kabi strukturalar yordamida gaplar tuzish o'rtiladi. Yangi so'zlar oldin alohida predmet, rasmlar, qo'g'irchoqlar, xarakatlari orqali o'rgatiladi.

Bu jarayonda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida bevosita muloqot o'rnatiladi va u erkin ijodiy fikr almashinuv tarzida, ya'ni monologik, dialogik tarzida amalga oshiriladi. Jumladan, maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi bo'lajak pedagog-tarbiyachilarga horijiy tillarni o'rgatish yuqoridagi shaklda olib boriladi: monologik usul - an'anaviy usul hisoblanib, bunda ko'proq o'qituvchi faol bo'ladi, ya'ni u yangi mavzuni to'liq tushuntirib beradi, bolalar mavzu yuzasidan to'liq ma'lumotga ega bo'ladilar. Bu holatda ular o'rtasida interfaollikni, bolalarni aqliy jihatdan kamolotga yetkazish, ma'naviy dunyosini boyitish zamonaviy pedagogikaning bosh vazifasidir. Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda bola faoliyatining o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining, ayniqsa. «chet tillarini o'rganishning samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan bo'lib, bu narsa bizniig mamlakatimizda ham o'z aksini topmoqda.

Hozirgi kunda iqtisodiy-ijtimoiy ravnaq, ilm-fan jabxalarida yangi ta'limning asosiy vositasi bo'lgan mashg'ulot turlariniig ko'payishiga olib keldi. Zamonaviy pedagogik texnologiyaga asoslangan chet til mashg'ulotlari va shakllari bolalarning ta'lim jarayoni o'rni, unga yangicha yondashuv, yangicha munosabatni ta'minlash va mazkur jarayonni aql-idrok boshqarishidan iborat.

Chet til o'qitish ta'limida ilg'or pedagogik texnologiya asosida mashg'ulotlarni o'tkazishdan maqsad bolalarning chet til mashg'ulotlarida olgan bilimlarini sinab ko'rish, o'zaro munozara-muloqot jarayonida chet til imkoniyatlaridan

foydalana olish, nutqiy mahorat, tez va aniq fikrlash darajasini, muammoli vaziyatlardan chiqish olish malakasini baholashdan iboratdir. Zamonaviy pedagogik texnologiyaga asoslangan mashg'ulot turlarini xususiyatlari xaqida fikr yuritamiz. Bular: "Musobaqa" "Baxs-munozara" "Charxpalak" "Musobaqa" mashg'ulotlari bolalarda faollik, topqirlik va zukkolik fazilatlarini shakllantiradi. Bu mashg'ulot turi bolalarni mustaqil ijodiy fikrlashga o'rgatadi, zarur va kerakli ko'nikmalarni hosil qilishga yordam beradi.

Samarali mashg'ulot shakllaridan biri musobaqa mashg'ulotlari chet tili mashg'ulotlarining qiziqarli o'tishi va bolalarning faol ishtirokini ta'minlovchi vositadir. Musobaqa mashg'ulotlari mavzulari quyidagicha bo'lishi mumkin: "intellect" - "zakovat" "making words from the letter of the words" - "so'z harfidan so'z yasash" "writing letters to each others" - "xat yozishuv" "Baxs-munozara" mashg'ulotlari quyidagi yo'l-yo'riqlarga rioya qilishi kerak, munozara mavzusi tanlanadi; baxs-munozarani o'tkazish tartibi va munozarada istagan bolalar qatnashishi mumkin; navbat bilan bolalarning turli fikrlari eshitiladi; fikrlar saralanadi, sharhlanadi va xulosa qilinadi. Baxs-munozara mashg'ulotlari musobaqa mashg'ulotlarida yechilmagan, biror yakuniy xulosaga kelinmagan masalalarni ravshanlashtirish, to'g'ri, aniq xulosalar chiqarish bilan farqlanadi. Baxs-munozara bolalardan hushyorlikni talab etadi. U mustaqil fikrlashga, hozir javoblikka aytilgan fikrning to'g'ri yoki noto'g'riligi xaqida fikrlashga va o'z fikrini izchil isbotlashga o'rgatadi.

Bolalar baxslashuv orqali ikkinchi guruxning ishonarli dalillarini tinglaydi, o'z dunyoqarashi, ilmiy-ijodiy tafakkuri, xaq yoki noxaq ekanligi to'g'risida mustaqil xulosa chiqaradi. O'z fikrini himoya qilish uchun turli usul va vositalarni ishga solish, ijodiy fikrlash va chet tili imkoniyatlaridan unumli foydalanishga o'rganadi. Baxs-munozara mashg'ulotini samarali o'tkazish uchun bolalar muhokama qilinadigan matn yoki mavzu bo'yicha atroflicha tushunchaga ega bo'lishlari, uni o'qib-o'rganib chiqqan bo'lishlari shart. Mazkur mashg'ulotlarda bola fikrlovchi, izlanuvchi va nazorat qiluvchi vazifasini ham bajaradi, o'qituvchi bolalardan baxslashuv mashg'ulotining quyidagi talablarini

benuqson bajarishlarini talab qilishi lozim, bahs-suhbatda faol ishtirok etish; so'zlovchi fikrini diqqat bilan tinglash; o'z fikrini shoshmasdan, batafsil ifodalash; munozara davomida suhbatdoshiga nisbatan xurmat saqlash; mavzudan chetga chiqmaslik; o'z fikrini isbotlashda aniq, ishonarli dalillar topish; baxslashayotganlarning xaq ekanligi bilinsa, uni tan olishidir.

“Charxpalak” mashg'ulotlari yordamida bolalar o'rganiladigan yangi material bo'yicha mustaqil bilimga ega bo'lishi, jamoa bilan ishlash malakasini olishi, jamoa bo'lib qaror qabul qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Bu mashg'ulot qo'yidagi bosqichlardan iborat bolalar 4 yoki 6 kishilik kichik guruxlarga ajratiladi;

Har bir guruxga alohida topshiriqlar beriladi; xar bir gurux topshiriqlarni bajarish uchun zarur materiallar bilan ta'minlanadi; 15-20 daqiqadavomida guruxlarga ishlash tashkil qilinadi.

Kichik guruxlarda ishlaganda bolalar mashg'ulotda faol ishtirok etish xuquqiga, bir-biridan o'rganishga va turli nuqtai nazarlarni qadrlash imkoniga ega buladi. Bu mashgulot usullari yordamida bolalar yangi materialni mustakil urganadilar; xar bir gurux faoliyati nazorat kilib boriladi, zarur paytda savollarga javob beriladi, bir gurux a'zosi uz topshirigi buyicha yechimini alohida-alohida kayd kilib boradi; keyingi boskichda xar bir gurux a'zosiga I dan 4 gacha yoki 1 dan 6 gacha bulgan tartib rakamlari bir xil bulgan bolalardan yangi guruxlar tuziladi; 15-20 dakika davomida yangi guruxlarda ishlash tashkil kilinadi ; mashgulot oxirida bolalar bilimini baxolash uchun test utkaziladi.

Pedagogik texnologiyalar masalalari, muammolarini urganayotgan ukituvchilar, ilmiy - tadkikotchilarning fikricha, pedagogik texnologiya - bu fakat axborot texnologiyasi bilan boglik. xamda ukitish jarayonida kullanishi zarur bulgan kompyuter, masofali ukish yoki turli xil texnikalardan foydalanish deb xisoblanadi. Mashgulotlarini xar xil zamonaviy texnik vositalar ishtirokida tashkil kilaolgan ukituvchi bolalarning egallagan bilimi, muomala madaniyati, fikr doirasi, suz boyligi, madaniyati va saloxiyati xakida anik tasavvurga ega buladi. Yukoridagi ilgor texnologiyalari asoslangan mashgulotlar va interfaol ish

usullaridan unumli foydalanilsa, ta'limda DTS talablariga batafsil erishish uchun imkoniyat yaratiladi.

Maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyalanuvchilarining M.Mantisoriya takdimoti va interfaol usullaridan foydalanib ma'nan, jismonan va aqlan shakllangan xolda maktab ta'limiga tayyorlash, mashg'ulot jarayonida kuz bilan chamalash, diqqatni rivojlantirish, barmok va kul suyaklarini mustaxkamlash. Kul xarakatlarini rivojlantirish va ijodiy kobiliyatlarini ustirish. Tasviriy faoliyat orkali turli ranglar jilosini xis etish, estetik kobiliyatlarini ustirish, elementar matematika orkali matematik tasavvurlarini kengaytirish. Diqqatni rivojlantirish, berilgan topshiriklarni sabr va diqqat bilan tinglab, oxirigacha bajarishga, kichik guruxlarga bulinib uzaro dustona muxit yaratishga, bir-biroviga nisbatan samimiylik. tengdoshlariga nisbatan xurmat extirom, faol, chukur fikrlashga va kutarinki kayfiyatda ishlashga urgatish. Chet tillar (rus tili, ingliz tili) ga kizikish uygotish. Mashg'ulotga kerakli jixozlar; guruxlarga bulinish uchun geometrik shakllar, xar xil rasmlar kartochkalar; oltin koidalarni belgilash uchun koida belgil tasviriy faoliyat uchun rangli kalamlar, muykalam va buyoklar, rangli salfetkalar: plastik tayokchalar, geometrik shakllar yasash uchun taxtachalar, rangli kogoslar; sonlar kursatilgan kartochkalar, munchoklar; chalkashliklarni topish uchun rangli rasmlar; uzbek millim cholg'u asboblari; birdan ungacha sanash uchun yumshok va rezina uyinchoklar.

Kutilayotgan natija:

Bolalarni ijodkorlik, mustakillik, erkin fikrlash, dustona munosabatga urgatish. Sezgirlik, ziyraklik, axillik, samimiylik kabi fazilatlarining rivojlanishi. Reja:

“Tanishuv” ingliz tilida, “Men, biz, xammamiz” bolalar uzlarini ingliz tilida gapirib tanishtiradilar.

Oltin qoidalarni ishlab chikish. Kichik guruxlarga bulinish. Kiskacha mashg'ulot mazmunini tushuntirish.

® Guruxlarni nomlash.

® Topshiriklar berish. Aqliy ish

® “Enerjayzer” mashklari.Yakuniy natijalarni aniklash.Erishilgan yutukdar, kamchiliklarni aniklash.Uyin-mashgulotning borishi.Tanishuv: “Men, biz, xammamiz”.(Bolalar gurux xonasiga birma-bir kirib kelib, uzlarini ingliz tilida uzlari gapirib tanishtiradilar).

Assalomu alaykum, aziz mexmonlar! Mening otim Yulduz va men Muborak shaxrida yashayman. Mening ismim Diana. Yoshim 7 da va xokazo.

Xamma bolalar birgalikda rus tilida she'r aytadi va barmoklar mashkini bajaradi: Tarbiyachi: Raxmat bolajonlar, bugun biz sizlar bilan utilgan mavzularimizni takroran esga olgan xolda uyin mashklarini bajaramiz. Buning uchun biz sizlar bilan kichik guruxlarga bulingan xolda mazayka teramiz, 1dan 10 gacha bulgan sonlar belgilangan kartochkalar soniga moslab munchok teramiz, xar xil kalinliklardagi matolardan foydalanilgan xolda kurok tasvirlanganlarini tayyorlaymiz. Tayokchalardan foydalangan xolda muammoli topshiriqlarni bajaramiz, chalkashlilarni yechamiz. Mashgulotimizni boshlashdan avval sizlar bilan oltin koidalarimizni belgilab olamiz samiymiylik; diqqat bilan tinglash;chukur fikrlash;faol ishtirok etish;kutarinki kayfiyat;

Mustaqil shug'ullanayotgan narsasi uning dunyoqarashi, ijodiy tafakkurini. o'ziga ishonch xissini rivojlantirishga katta yordam beradi, kelajakda o'z o'zni va mavqeiga ega bo'ladi. Tarbiyachi mashg'ulotda bosh figura, bolalarda esa tarbiyachilarning topshiriqlarini tushuntirishlarini turli yangiliklarini qabul qilish darajalari xar xil xoxish -istaklari turlicha. Agar chet tili o'qituvchisi faqat tushuntirish bilan ovora bo'lsa bola mustaqil fikr yuritish, mushoxada qilish, xulosa chiqarishdan yiroqda bo'ladi. Mashg'ulotda bola asosiy xarakatlantiruvchi kuch, ya'ni o'rganish, mutolaa qilish, xulosa chiqaradigan bo'lishi kerak. Xar bir mashg'ulot uchun ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi, ya'ni bir-biri bilan uzviy aloqada bo'lgan uch yoqlama maqsadlar qo'yiladi. Bunga erishish uchun xam chet tili o'qituvchisi, xam bola birgalikda xarakat qiladilar. Bu borada uyin-mashg'ulot, sayr-mashg'ulot, ertak –mashg'ulot kabi jarayonlar katta ahamiyatga ega bo'ladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda mustaqillik kuyidagi omillari, ta'sirida shakllanadi:

- a) Bolaning “bolaligi” xis qilishiga imkon berish (ertak-mashg’ulotlar, uyin mashg’ulotlar)
- b) Oilada bolaning mutaqilligini rivojlantirish uchun qo’llab-quvvatlovchi, yunaltiruvchi munosabatning mavjudligi (mexnat garbiyasi vazifalari: "Birga bajaramiz", "Men yasagan narsaga o’xshatib yasa“, "Salat tayyorlash ” va hokazolar).

v) Chet tili o’qituvchilar kasbiy maxoratlarining zamonaviyligi (yangi texnologiyalarni ish jarayonida qo’llash)

g) Ta’lim jarayonida bolalarga berilayotgan bilim, ko’nikma va malakalarni amaliy egallashga erishish: (aqliy xujum, krossvord, rebus, testlar)

d) Ta’lim jarayonida o’kuv materiasharini bolalarga yetkazishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish (disk, kassetatar, rasmlar, kompyuter).

Mashg’ulot jarayonida, uyin va mexnat jarayonlarida muammoli savol va vaziyatlarni taxdil qilish bolalarning ijodiy, mantiqiy fikr yuritishlariga, muomala madaniyatlarini o’rganishlariga, topqirlik xislatlarining rivojlanishiga karatilgan. Yuqorida ko’rsatilgan usullar bolalarning fikrlash, anqlash, tasavvur qilish, amaliy ish bajarish qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beruvchi oddiy va samarali usullar xisoblanadi. Ta’lim jarayonida yangi pedagogik talablar, ya’ni pedagogik texnologiyalarni qo’llashning samaradorligi ulardan foydalanishga oid pedagogik talablar, ya’ni pedagogik tamoyillarni ishlab chiqishni xamda amalga tatbiq etishni taqozo etadi. Kelajagimiz poydevori bilim dargoxlarida yaratiladi, xalqimizning ertangi kuni qanday bo’lishi farzandlarimizning bugun kunday ta’lim va tarbiya olishiga bog’liq. Farzandlarimizning mustaqil va fikrlash qobiliyatiga ega bo’lgan ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish, ta’lim-tarbiya soxasining asosiy maqsadi va vazifalaridir.

Nutq o’stirish mashg’ulotlarida bolalar xalq qo’shiklari, erkalashlari, ovutishlari, maqollar va tez aytishlari, dostonu ertaklar, she’rlar orqali o’zi tugilib o’sgan vatanidan, uning xalqidan, milliy an’ana va bayramlaridan, urf-odatlaridan, kadriyatlaridan baxra olib, xalq qaxramonlari singari jasur, paxlavon, uddaburon,

aqlli, mehnatsevar bulishga intiladilar, orzu qiladilar. Masalan, ug'il bolalar "Balli yigitlar", qiz bolalar esa "Jajji qizaloq" ko'rik tanlovlarida uz maxoratlarini ko'rsatadilar va bundan o'zlari xam bexad mamnun bo'ladilar. Bolalarni o'yinlar orqali ijod qilishga undash ularda ko'plab yangi fikrlar yaralishiga asos bo'ladi.

Ta'lim jarayoni didaktik va axborot ta'minotining yangi avlodini ishlab chiqish va joriy etish, zamonaviy informasion qo'llanmalari, adabiyotlar majmuini yaratish ta'lim tizimi boshqaruvi soxasi faoliyatiga bog'liqdir, Boshqarish soxasi ta'lim faoliyatini kuzatadi, baxolaydi, bashorat qiladi va uni samarali boshqarish uchun qaror qabul qilish imkonini yaratadi, ya'ni monitoring qiladi. Bu vazifalarni amalga oshirishda kompyuter texnologiyasining o'rni katta. Mashg'ulotlarda tarbiyachi kompyuter savodxonligini urgatish "Aqliy xujum", "Bumerang" va boshqa usullarni qo'llasa, utilgan mavzu bola yodida uzoq vaqt saklanadi va yangi mavzuni uzlashtirishni osonlashtiradi.

Xulosa o'rnida aytish kerakki, axborot texnologiyalari bolalarda ta'lim jarayonida bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi, tarbiyachilar o'rtasida mashg'ulotlarni, o'yin faoliyatlarini qiziqarli o'tishi borasidagi raqobatni oshiradi va kommunikasion amaliyotini kengaytiradi. Bu jarayonda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida bevosita muloqot o'rnatiladi va u erkin ijodiy fikr almashinuv tarzida, ya'ni monologik, dialogik va polilogik tarzida amalga oshiriladi. Jumladan, maktabgacha ta'lim yunalishidagi bulajak pedagog-tarbiyachilarga xorijiy tillarni o'rgatish yuqoridagi shaklda olib boriladi: monologik usul - an'anaviy usul xisoblanib, bunda ko'proq tarbiyachilar faol bo'ladi. Ya'ni u yangi mavzuni to'lik tushuntirib beradi, talabalar mavzu yuzasidan to'lik ma'lumotga ega bo'ladilar. Maktabgacha ta'lim davridagi bola xayotini, asosan, o'yin tashkil etadi. Pedagogik o'yinlar faoliyat turi bo'yicha, pedagogik jarayon xarakteri bo'yicha, o'yin metodikasi xarakteri bo'yicha o'yinning o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha turli guruxlarga ajratib o'rgatish mumkin. Demak, faoliyat turi bo'yicha o'yinlar jismoniy (xarakatga doyr), intellektual (aqliy), mehnat, ijtimoiy va

psixologik o'yinlarga bo'linadi. Biz quyida vazifasi, xarakteri jixatdan o'zaro yaqinlab, chet tillida bu narsalarning nomini chet tilida aytadi. So'ng undan bittasi ortiqcha, shu ortiqcha rasmni chiqarib tashlashni bolaga tushuntiriladi va bola buni mustaqil bilishi lozim. Masalan: olma, gilos, uzum, kitob, banan rasmi ko'rsatiladi. Bola bularni ingliz tilida "an apple, a cherry, a grape, a book, a banana" deb eslab aytadi. Bu yerda kitob rasmi ortiqcha. Bu usulda bolalar bilan rasmlarsiz og'zaki tarzda xam o'tkazish mumkin. Nima uchun ortiqcha ekanligini bola o'zi mustaqil izoxlashi lozim. Endi esa "Aksincha" o'yini xaqida to'xtalsak. Bu o'yinning maqsadi bolalarning tafakkur tezligini oshirish va chet tilidagi so'z boyliklarini kengaytirishga qaratilgan. Tarbiyachi bolalarga kompyuterda Power Point dasturida tayyorlangan suratli antonim so'zlar bilan tanishtiradi. Bola antonim so'zlarni tasvirda ko'rganda xotirasidan chuquroq joy oladi. Tarbiyachi va bolalar stullarga aylana shaklida o'tiradilar. Tarbiyachi ingliz tilida birorta so'z aytib, bir bolaga to'pni irg'itadi. U bola to'pni ushlab olishi kerak, so'ng u xam oldingi so'zning ma'nosiga qarama-qarshi so'zni aytib, to'pni tarbiyachiga uloqtirishi kerak. Tarbiyachi aytadi: "big", bola javob beradi: "little". Masalan: cold - hot, good-bad, old-new kabi bir-birining aksi bo'lgan so'zlar.

Bugungi kunda zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonining dolzarb masalalaridan biri ta'limning barcha bo'g'inlarida bo'lgani kabi maktabgacha ta'lim muassalarida yangicha pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim jarayonini tashkil etishdan iboratdir. Davr ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llaniladigan eski ish uslublaridan voz kechib milliy qadriyatlarimiz asosida mustaqillik mafkurasiga tayanib pedagogik va psixologik uslublarni an'anaviy ish shakllaridan noan'anaviylarga o'tishni talab etadi.

Yangi pedagogik texnologiyalar asosan pedagogik o'yinlar orqali amalga oshiriladi. Bolalarni mashg'ulotga bo'lgan qiziqishlarini ostirishda, bilim va tushunchalarni puxta o'rganib olishlarida, idroki va xotirasini mustaxkamlashda yangi pedagogik texnologiyalar tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarga qulay sharoit yaratadi. Mamlakatimiz Prezidenti I.Karimovning "Barkamol avlod Uzbekiston

taraqqiyotining poydevori" nomli asarida xayotimizni xal etuvchi muxim masalalar qatorida ta`lim-tarbiya tizimini tubdan o`zgartirish, uni yangi zamon talabi darajasiga ko`tarish barkamol avlodimiz kelajagiga daxldor", "Biz o`sib kelayotgan yosh avlodni ta`lim tarbiyasini ularni zamonaviy ilg`or bilimlarga ega bo`lgan xolda ulug` bobokalonlarimiz merosiga munosib bo`lishlarini davlatimiz yunalishi deb bilamiz" , degan fikrlari kelajakka barkamol avlodni tarbiyalab berishda, ta`lim tarbiya ishlari yangicha mazmun kasb etayotgan xozirgi zamonda maktabgacha ta`lim muassasalari tarbiyachilariga juda katta mas`uliyat yuklab, ta`lim-tarbiya mazmunini tobora teranlashtirib borishimiz zarurligini xar daqiqa o`qtirib turibdi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi va Uzbekiston Respublikasining "Ta`lim to`g`risida"gi Qonuni xar tomonlama barkamol, jismonan va ma`naviy sog`lom, jaxon standartlariga javob bera oluvchi kadrlar yetishtirishni ko`zda tutadi.

Maktabgacha ta`lim muassasalaridagi va oiladagi ta`lim tarbiya - umumxalq, umumdavlat miqyosidagi muxim vazifa, tarbiyalanuvchilarni aqlan, ma`naviy, ruxiy, jismoniy jixatdan, bir so`z bilan aytganda komil inson etib tarbiyalashda poydevor vazifasini o`taydi.

Bu jarayonga yangicha tafakkur tarzida, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan yondashuv ta`lim samaradorligini oshirish bilan bir qatorda ta`lim jarayonida tarbiyalanuvchining bilim olishga bo`lgan qiziqishlari rivojlanadi va rag`batlantiriladi.

Uzbekiston Respublikasining "Ta`lim to`g`risida"gi Qonunida uyda o`qitish xam ko`zda tutilgan bo`lib, biroq shuni aloxida ta`kidlash kerakki, maktabgacha ta`lim muassasalarida ta`lim olgan bolalar bilan uyda tarbiyalangan bolalar o`rtasidagi tafovut yuqori darajani tashkil etmovda.

Maktabgacha tarbiya bu tug`ilgandan to yetgi yoshgacha bo`lgan bolalarga xar tomonlama tarbiya berish va bog`cha sharoitida talim-tarbiya ishi mazmunini tashkil etadi. Bola xayotidagi ilk yosh eng muxim davr bo`lib, xuddi mana shu davrda bolaning jismoniy, axloqiy, aqliy mexnat, estetik rivojlanishiga poydevor

qo'yiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash tarbiyaning ijtimoiy, davlat xususiyatiga ega ekanligini aks ettirgan.

Maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatida rolli kabi o'yinlar o'tkazilib, unda tarbiyalanuvchilar tafakkur tarzini namoyon etadilar.

Xar bir yosh bola kelishi bilanoq atrofdan axborot olib uni taxlil etadi va bu orqali xayotni tanishda triz elementlarini qo'llash esa bolalarga atrofdagi vokealarni taxlil qilish, ularni faqat tuzilishini emas, balki vaqt mobaynida o'rganib ko'rishda yordam beradi.

Bolalar biron bir o'yin bilan shug'ullanishi, bir-biri bilan chiqishishi, o'rtoq bo'lish g'oyasi xar bir bola ongiga singdirilishi bu usuldan dunyoni anglashni kaliti sifatida foydalanishi mumkin bo'lib, dunyo to'g'risida bola o'zining fikr-muloxazalarini to'g'ri va xaqiqiy bayon eta oladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashda bolaning yosh xususiyatlarini inobatga olish zarur, uch yoshli bolalar uchun "Pochta qutisi", "Naqsh yasa", "Nima nimalaydi", "Xosil yigib olish", "Minora quramiz", "Xatosini top", o'yinlari orqali dunyo to'g'risida bola o'zining fikr-muloxazalarini to'g'ri va xaqiqiy bayon eta oladi.

2.2Barkamol avlodni tarbiyasida oila va maktabgacha ta'lim muassasasining xamkorligi.

“O'g'il-qizlarning fe'l-xulqi yaxshi yoki yomon bo'lsa uning sababchisi ota va onadir”, deb ta'kidlagan.

Yusuf Xos Xojib.

Komil inson deganda biz ma'naviy, ruhiy, jismoniy sog'lom har tomonlama boshqalarga ibrat bo'ladigan bilimli, ma'rifatli kishilarni tushunamiz. Komil insonni tarbiyalash eng avvalo oiladan boshlanadi.

Buyuk mutafakkir Yusuf Xos Xojib “O'g'il-qizlarning fe'l-xulqi yaxshi yoki yomon bo'lsa uning sababchisi ota va onadir”, deb ta'kidlagan.

Demak, bola ota-onasidan o'zini qanday tutishni va hayotiy ahloq me'yorlarini o'zlashtirar ekan, ko'p narsalarni ulardan o'rganadi, yaqin kishilar bilan bo'lgan munosabatda va oiladan tashqari o'zini shunga muvofiq tarzda tutishga harakat qiladi. Bola qalbida insoniylik xususiyatlari, ma'naviy axloqiy me'yorlarning shakllanishiga ota-ona va oila muhitining ta'siri katta.

Oilaviy munosabatlardagi noxushlik yoki oilada bolalar tarbiyasiga muntazam yondashuvning yo'qligi tarbiyaviy munosabatlarda bolalarning yosh va individual psixologik hamda jismoniy xususiyatlarini hisobga olmaslik, tarbiya usullarini noto'g'ri qo'llanilishi bola hulqida salbiy illatlarni asta-sekin shakllanishiga olib kelishi mumkin. Garchi kichik yoshdagi bolalarda xarakter hali to'liq tarkib topmagan bo'lsada, unda kutilayotgan bo'lajak xarakterning asoslari, det atalishi mumkin bo'lgan psixik sifatlar mavjuddir. Ana shu asoslardan barqaror fazilatlar asta-sekin hosil bo'la boradi.

Bu davrda bola xarakterida shakllanayotgan salbiy xislatlardan o'jarlik, injiqlik, qo'pollik, yolg'onchilik, manmanlik, hudbinlik va h.k. yaqqol ko'rinadi.

Salbiy hislatlar bola psixikasiga, ruhiy olamiga, sog'ligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, jismoniy rivojlanishiga zarar yetkazadi. Bularning har biri o'ziga xos

shakllanish xususiyatlariga egadir.O'jarlik-xarakter va irodaning zaifligidir. O'jar bola maslahatni ham buyruqni ham qabu qilmaydi, faqat hamma narsani o'z bilganicha qiladi.O'jar o'quvchining qiliqlaridan yagona sababi bu: "Men bunday hohlamayman", "Men unday hohlamayman". Qat'iylik, sabr-toqatlilik, chidamlilik va boshqa irodaviy fazilatlar ish faoliyatida mustahkamlanib, qiyinchiliklarni yengishda aqliy va jismoniy kuchni talab qilib insonni chiniqtiradi.O'jarlik-qat'iylik va biror maqsadga qaratilganlikni rivojlanishiga to'sqinlik qilib, insonni faoliyatdan chalg'itadi. Bolani ko'proq erkalash, unga nisbatan qo'yiladigan talablarni pasaytirish boshqalarga esa ortiqcha talabchanlik kattalar tomonidan o'jarlikni shakllanishiga zamin hozirlaydi.O'jarlikning shakllariga xos muhim salbiy hislatlaridan biri shaxsiyatparastlikdir. Gegel ta'kidlaganidek: "O'jarlik xarakterning o'ziga xos shakli bo'lib, lekin uning mazmunini to'la aks ettirmaydi".O'jarlik-har doim irodaviy sustlikning salbiy ta'siridir. O'jarlikni shakli qisman odamni temperamentina bog'liq. Temperament shaxsning psixik xususiyatlaridan biridir. Har bir temperamentning o'ziga xos ijobiy va salbiy tomonlari bor. Garchi temperament shaxsning tug'ma sifati bo'lsa ham, uni salbiy tomonlarini yo'qotish mumkin.Bizning kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki o'jarlik har bir temperament tipiga turlicha ko'rinishi mumkin. Masalan: xolerikda-o'jarlik odatda agressiv hujumkorlik xarakteriga ega bo'lib, nizo-janjalgacha bahona izlaydi. Melanxolikni o'jarligi ko'pincha himoya qiladigan, qo'riqlaydigan, mudofaa xarakteriga egadir.Bu ikkita tip o'jarlikni yengil vujudga keltiradi. Xolerik tipi tutriqsizlik, betayinligi, melanxolik-asab tizimining bo'shligi, zaifligi bilan belgilanadi. Asosan o'jarlik turi bolalar o'jarligini keltirib chiquvchi ijtimoiy-pedagogik asoslar bilan belgilanadi.

Bolani o'jarligi asosan sog'lom ijtimoiy-muhit bo'magan tarbiyaning muhim prinsiplari buzilgan oialalarda shakllanadi. Rus pedagogi Makarenko ta'kidlaganidek, insonga mumkin qadar ko'proq hurmat va talabchanlik kerak.O'jarlik shakllangan bola katta bo'lganda ham o'zining noto'g'ri fikrini ma'qullatishga urinadi. U xuddi qaysar otga o'xshab, bema'ni o'jarligi bilan

odamlarning me'dasiga tegadi. "Imkoni boricha bolaga yaxshi ta'lim-tarbiya berishga intilish lozim,-deydi Koshifiy,-toki u ijobiy xususiyatlarini o'zlashtirsin va yaramas xatti-harakatlardan o'zini muhofoaza qilsin".O'jarlik ko'pincha oiladagi yomon munosabatlar ta'sirida vujudga keladi ya'ni bolani xafa qilishsa, erkalatsa, yoki qarovsiz tashlab ketishsa, oila haqiqiy jamoa bo'lmasa. Oila jamoasining hamjihatligi, do'stlik va o'zaro yordam sharoiti-oilada bolani to'g'ri tarbiyalashda, jumladan, uni intizomlilikini tarbiyalashda va o'jarlikni oldini olishda zurrurdir.Bolalar xarakteridagi nuqsonlarni ya'ni o'jarlikni yo'qotishda kattalar ularni irodasini mustahkamlashga yordam berishlari kerak. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinmi, kichik maktab yoshdagi o'quvchilarda bunday xarakterning salbiy xislatlarini oldini olishimiz shart, chunki xuddi boshlang'ich sinflarda psixik sifatlar yuzaga kelib, ularning asosida o'smir va yoshlik davriga xos xarakterlar tarkib topadi. Insoniyatning ko'payishi tabiat qonuni bo'lgani kabi, bola dunyoga kelgan kundan boshlab ota-onaning bola tarbiyasi uchun javobgarligi ham bizning jamiyatimizning qonunidir. Azaldan bola tarbiyasi bilan yoshligidan, asosan, ona shug'ullangan, otaning asosiy vazifasi oilani boqish bo'lib, uyda bo'lgan vaqtda bolani nazorat qilib borishdan iborat edi. Bugungi oilaviy tarbiya, "Milliy va zamonaviy o'zbek bolasining siymosi qanday bo'lishi kerak?" degan savolga javob talab qilmoqda. Bugungi bola o'tgan asr bolasidan keskin farq qiladi, o'zbek o'g'il-qizlari zamonaviy komil inson siymosiga ega bo'lmog'i lozim. Tabiiyki, bu jarayonda oilaviy tarbiyaning o'rni beqiyos.Bola, asosan, oilada tarbiyalanadi. Oila o'z muhiti orqali bolaning dunyoqarashiga va xulqiga doimo o'z ta'sirini o'tkazib turadi. Ibn Sino ta'biricha, ota-ona bola tarbiyasini unga ism qo'yishdek oliyjanob vazifadan boshlaydi. A.Avloniy esa bu sohada birinchi navbatda bolaning sog'ligi haqida qayg'urish lozimligini ta'kidlaydi. Ta'lim faqat so'z va o'rgatish bilan bo'lsa, tarbiya va amaliy ish va tajriba vositasida amalga oshiriladi.

Ota-ona to'g'ri tarbiya olib borishga izlanish, o'qish va tajriba orttirish orqali erishadi, yana shunisi ahamiyatliki, boladagi barcha xislatlar axloq bilan kamolga yetadi. Shu bois tarbiya yaxshi axloq bilan bezatilmog'i kerak. Axloqiy

tarbiyaga esa oilada asos solinadi. Bu o'rinda ota-onalar va ularning shaxsiy ibрати namuna hisoblanadi, chunki ota-onalar bola hayotidagi ilk tarbiyachilaridir. Shuni ham alohida ta'kidlab o'tish kerakki, bolaga hech narsa namuna kuchidek ta'sir ko'rsata olmaydi. Oilaviy tarbiya ijtimoiy tarbiyaning bir qismi bo'lib, bolaning ijtimoiy, emosional, xulqiy va boshqa sifatlarga asos soladi, teran shakllantiradi va kamol toptiradi. Oila jamiyatnini oilada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda estetik tasavvurlarni shakllantirish mazmunini belgilashning didaktik asoslari, bu jarayonda ota-ona va farzand munosabatlarining o'rni tadqiq etilgan.

Oilada bolalarda estetik tarbiyasi, bu jarayonning mazmunini belgilashga qo'yilgan tayyor pedagogik talablar ishlab chiqilganligi, qolaversa, bu didaktik jihatdan o'ta murakkab jarayon Avvalo, muntazam faoliyat ko'rsatuvchi bolalarda nafaqat estetik tarbiyani, olam haqidagi tushunchalarni shakllantirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar kompleksi mavjud bo'lib, uning me'yoriy asoslari "Maktabgacha ta'limning davlat talablari", "Uchinchi ming yillik bolasi" dasturlari tasavvurlarni shakllantirishda ta'minlaydi.

Bolalarda muayyan bilim, tushuncha va malakalarni shakllantirishga Respublika metodik markazi, Respublika "Oila" ilmiy-amaliy markazi, ilmiy tadqiqot muassasalarida jamiyatning ijtimoiy-pedagogik ehtiyoji, talablari asosida amalga oshiriladigan ta'lim mazmuni muntazam tarzda takomillashtirilib boriladi Ular didaktik jihatdan tashkil etilishi nuqtai nazaridan o'zaro aloqadorlikda olib boriladi XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlarida yashab faoliyat ko'rsatgan taniqli tatar ma'rifatparvari Rizouddin ibn Faxruddin oilada farzand tarbiyasida onalarning o'rni alohida ahamiyatga molikligini uqtiradi. Va ota-onalarni, ayniqsa, onalarni "... popukli upalar, ipagu harirlarga bezanib, to'yu tomoshalarda yurishlarini..." qattiq tanqid ostiga oladi. Agar bu tanqidga bugungi kun nuqtai nazaridan qaraydigan bo'lsak, ishga boradigan ayol – onalarning farzandlari tarbiyasidagi ishtiroki, ulushi ham mazmun, ham hajm jihatidan kamayib bormoqda.

Bola dunyoga kelib tevarak-atrof, olamni, undagi jarayonlarni, qonuniyatlarni o'zlashtirishga kirishadi. Bu kuzatish, so'rash, tahlil etish, fikrlash va xulosa chiqarishdan iborat "tadqiqiy" jarayondir. Bu jarayonda bola

“Nima uchun?”ni asosiy qurol vosita sifatida qoʻllaydi, koʻproq bilishga intiladi. Bu nafaqat bolalikning, balki Emil Zolya taʼkidlaganidek, inson butun umrining maʼnosidir. Inson oʻz umri davomida mavhumlikni toʻxtovsiz zabt etish, tobora va hamisha koʻproq bilishga intiladi. Bu natija faqat faoliyat tufayligina taʼminlanadi. oila sharoitida ota-ona va bola munosabatlari ham muayyan faoliyatdir: bola soʻraydi, ota (ona) javob beradi; bola nimadir qiladi, ota (ona) uni toʻgʻrilaydi (undoq emas, bundoq qilish kerak, baʼzan bajarib koʻrsatadi, buni qilish mumkin emas, – deb tanbeh beradi va hokazo). Bu hamkorlikdagi faoliyat shaklidir. Aynan faoliyat barcha oʻzgarishlarni, shu jumladan, bolalarda estetik tasavvurlarni shakllantirish asosidir. SHuning uchun ham Bernard SHou bilimga eltuvchi yagona yoʻl – faoliyat ekanligini uqtiradi.

Bolada tasavvurni, shu jumladan, estetik tarbiya oilada shakllantirishda makromuhit(bola yashayotgan jamiyat)dan koʻra koʻproq mikromuhit(bola yashayotgan oila)ning taʼsiri kuchliroq boʻladi. Bola hali keng maʼnodagi muloqot, ijtimoiy harakat muhitining subʼektiga aylanmagan, uning asosiy hayoti oʻzining oilasida kechadi. Aynan shuning uchun ham oilaning barcha tamoyillarini bolaning estetik tasavvurlarini shakllanishiga safarbar etish muhim tarbiyaviy tadbir sifatida ahamiyatlidir.Oila sharoitida bolalarda estetik tarbiyani ota-ona va farzand munosabatidagi estetik mazmun har doim bosh omil hisoblangan. Bu jarayon shu darajada tamoyillarga boyki, shuning uchun uni ijtimoiy-pedagogik, tarixiy-falsafiy nuqtai nazarda tadqiq etish lozim. Bir misol. Ota-ona oʻz farzandining individualligini inobatga olmagan holda tinimsiz nomaqbul koʻrsatma berishi, qachon va qanday telekoʻrsatuv koʻrish lozimligi, kim bilan, qachon va qancha vaqt qanday oʻyin oʻynashi, qanday rangdagi, qanday shakldagi kiyim kiyishi bolaning tabiiy moyilliklariga mos tushmagan taqdirda unda dunyoqarashni, shu jumladan, uning tarkibiy qismi – estetik tasavvurlarni shakllantirishda «sinish» yuzaga keladi. Bolaning tasavvurida sunʼiy tarzda, majburiy oʻzlashtirilgan, anglanmagan tushuncha va tasavvurlar tarkib topib boradi. Biroq, bu tasavvur dastlabki real holat yuzaga kelishi bilanoq yoʻq boʻlib ketadi. Shuning uchun ham ota-ona va farzand munosabatlarning estetik ruhdagi tasavvurlarini shakllantirishdagi faoliyatning muhim tamoyil sifatida qaralishi lozimligiga alohida urgʻu berish lozim.Ota-onalar oila

sharoitida alohida e'tibor qaratishi lozim bo'lgan muhim jihatlardan biri bu – atrof-muhitni, olamni, shu jumladan, oiladagi mikromuhitni bola tomonidan emosional idrok etish estetik tasavvurlarni shakllanishining belgilovchi omillaridanligidir. Bu jarayon avvaliga bevosita tabiatni, uy sharoitini, maishiy hayotdagi buyumlar, hodisalarni, o'yinchoqlarni idrok etish bilan bog'liq. Bu jarayonda asta-sekin sifat o'zgarishlari sodir bo'la boshlaydi, endi estetik idrok reaksiyasining ob'ekti sifatida madaniyat elementlari, san'at bo'la boshlaydi va bu holat san'atni idrok etayotgan bolaning ham ichki olami (endi bola u yoki bu estetik ob'ektga nisbatan o'z ichki hissiyotiga ega) va tashqi xatti-harakatlarida (endi bola o'z reaksiyasini, taassurotlarini so'z yoki boshqa shaklda oshkor eta boshlaydi) namoyon bo'ladi. Aynan san'at bolalarda tasavvurlarni, shjumladan, estetik tasavvurlarni shakllantirishda asosiy omil vazifasini o'taydi. Shu bois ota-ona va bola orasidagi munosabatlarda shu jarayonning sifat jihatidan takomillashib borishida ota-onalarning o'rni beqiyos hisoblanadi

«Kelajak oilalari va tarbiyaviy jarayonlar qanday bo'ladi» Oiladagi ijtimoiy - pedagogik omillar va oila tuzilishi bolalar soni va katta yoshli kishilarning mavjudligi. Shuningdek , noto'liq oilalarda tarbiya jarayonlarining bolalar tarbiyasiga ta'sirini taxlil qilish. Mashg'ulot o'tkaziladi. Mashg'ulotda oilaviy muxit ayniqsa, ota-onaning yoshi, kasbi va ijtimoiy tuzilishining (dehqon, ishchi, ziyoli) bolalar tarbiyasidagi o'rni taxlil qilinadi. Yakka yolg'iz o'g'il qiz bolalari mavjud, yo aksincha ko'p bolali oilalardagi tarbiya jarayoni o'rganiladi. Katta yoshdagi bobo va buvilarning yosh xususiyatlari va ularning nabiralari tarbiyaviy ta'sirlari tavsiflanadi. Ota-onalarning tarbiya madaniyatini oshirish va ularga umumiy tarbiyaga oid bilim berish zarurligini nazariy va amliy jixatdan o'rganish, xulosa chiqarish.

Mashg'ulotda jamiyatimizdagi xar bir ongli to'laqonli shaxs bolalarning tarbiyachisi ekanligi, shu sababli tarbiya jarayonlarining barcha jabhalarida ishtirok etishga xaqli ekanliklari taxlil qilinadi. Ota-onalarga pedagogik bilim berish g'oyasining paydo bo'lishidan tortib hozirgi xolatiga qadar dinamikasi izohlanadi. Oilaviy tarbiyaning yaxshilashdagi maqbul sharoitlar sanab ko'rsatiladi va bajarish usullari munozara tarzida o'rganiladi. Bolalar bog'chasidagi ota-onalar qo'mitasining ishlari taxlil qilinadi. Hisobot ishlaring

taxlil qilish usullari ta'kidlanadi. Ota-onalarning bolalarni bog'chaga qanday va qaysi tartibda nimalarga e'tibor bergan xolda yuborishlari aniqlanadi.

Bolalar bog'chasida va oilaning hamkorligi shakllari: Ota-onalarning mazkur masaladagi faolliklari jamoatchilikning ishlarini o'rganish. Mashg'ulot bog'chada o'rganiladi. Bunda ishni bog'chadagi ota-onalar qo'mitasining ish faoliyatini o'rganishdan boshlanadi. Ayniqsa davlatimiz tomonidan chiqarilgan bog'cha va oilalarning hamkorligiga doir xujjatlar taxlil qilinadi. Bog'cha va oilalarning bolalarni maktabga tayyorlash muammolari, otaliq tashkilotlarining moddiy va ma'naviy yordamlari o'rganiladi. Ota-onalar qo'mitasi raisi va a'zolari bilan suxbatlashadi. Mashg'ulot yakunida yozma (hisobot) yoziladi.

Oilada bolani tarbiyalashda ota-ona bilan bola o'rtasida qalban yaqinlikka erishish lozim. Ota-onalar hech qachon tarbiyani o'z holiga tashlab qo'ymasligi, ya'ni bolaning ilk yoshligidan bu jarayonga kirishish talab etiladi. Chunki, bola oilada birinchi hayotiy tajribani o'rganadi, kuzatadi va o'zini turli xil vaziyatlarda qanday tutish kerakligini o'rganadi. Biz bolani nimaga o'rgatsak uni aniq, hayotiy misollar bilan mustahkamlashimiz zarur, ya'ni bola kattalar aytgan gaplariga amal qilishlari, shaxsan tarbiyaning samaradorligini ta'minlaydi

II –bob bo'yicha xulosalar.

Mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining tashkilotchisi va raxbari sifatida o'zbek xalq og'zaki ijodi, xalq o'yinlari, musiqasi, raqslari, amaliy san'at asarlari va tabiatiga katta ahamiyat beradi. Shu bilan birga maktabgacha ta'lim muassasada boshqa xalqlarga hurmat hissini tarbiyalash nazarda tutilgan va bolalarni mehribonlik, go'zallik xayrihohlikka o'rgatishga alohida urg'u beradi. O'zbekistonda chet tillarni uzluksiz o'rgatish yo'lga qo'yilgan. Shu maqsadda "Bolalar bog'chasida chet tilini o'qitish dasturi" ishlab chiqilgan. Ushbu dastur asosida I.Yoqubov tomonidan bolalar bog'chasida ingliz tilini o'rgatishga oid metodik qo'llanma yaratildi. Dasturga asosan ingliz tili ikki yil davomida o'rta va yuqori bosqichda og'zaki o'rgatiladi. O'qish, yozuv, grammatika, bu asosida o'rgatilmaydi. Bolalarga ikki yil davomida 200-250

ta so'zlarni o'rganish tavsiya qilinadi. Bog'chada ingliz tilini o'rganishning maqsad va vazifalari og'zaki nutq bo'yicha elementar malakalarni, ya'ni inglizcha o'rgatilgan, uncha murakkab bo'lmagan matnni tinglab tushunish asosida monolog, dialog tuzish, suhbatlashish, shuningdek kichik she'rlar, topishmoqlarni aytib berishadi. Urf-odatlar haqida gapirilganda albatta oilada milliy-diniy va an'anaviy urf-odatlar munosabati bilan o'tkaziladigan marakalar turli ma'rosimlarning tarbiyaviy ahamiyatini ham alohida e'tibor olish lozim. Masalan: har bir o'zbek oilasida dastlabki farzand tug'ilgandagi xursandchilik marosimlari yosh chaqaloqni tug'ilganligini suyunchilash, beshik to'yi, uni beshikka solish birinchi sochini olish, sunnat to'yi, bir qadam tashlaganda sochqilar sochish. Tez uzatish fotixi to'yi, qiz bazmi, kelin tushirish, quda chaqirish, payg'ambar yoshiga to'lganda elga osh berish, kumush va oltin to'ylarini nishonlash o'zbek oilasida an'anaga aylanib qolgan marosimlar qatoriga kiradi.

O'zbek xalqining ibratomus, aynivsa yoshlarni tarbiyalashda qayta ta'sir eta oladigan urf-odatlari, an'analari, rasm-rusumlari va marosimlari borki, ularni bugungi kunda oilada bolalar ongiga kundalik xayot tarziga singdirish milliy qadriyatimizniesa qaytadan tiklash demakdir. Manashu ma'noda juda qadimdan o'zbek xalqining o'ziga, ruhiyatiga xos marosimlari mavjud bo'lgan. Marosimlar milliy an'analarning bor ko'rinishi hisoblanadi.

Hullas o'zbek xalqi an'analari boy, ulrning hammasi uning turmush tarzi milliy xususiyati, ijtimoiy psixologiyasi tafakkur usulidan kelib chiqqan bilan mazkur xalqning ma'naviyatini belgilab beradi. Milliy an'ana va urf-odatlarmiz xalq pedagogikasining manbalaridan biri. U bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi va milliy qadriyat sifatida ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Ota-bobolarimizdan kelgan merosiy an'analardan biri o'zi tug'ilib o'sgan vataniga, xonodoniga el-ulusiga cheksiz izzat exrom tuyg'usidir. "O'zga yurtning sultoni bo'lguncha o'z yurtningni gadosi bo'l" degan gaplar ham donolardan qolgan ajdodlarimiz o'z el-yurtlarining chinakam fidoiylari o'z vatandoshlarining mexru mexribonlari bo'lganlar. Kindik qonlari tomgan

tuproqning bir siqimini o'zga yurtning olam-olam boyligiyu bexisob zarlariga almashtirmaganlar. Buodat o'zbek xalqining jon-joniga singib ketganini, u o'z go'shasini hech qachon o'zgalarning qasru-koshonalariga almashtirishni ravo ko'rmaydi. "Ona yurtning, oltin beshiging", "o'z uyim, o'lan to'shagim" deya bor mehru-muhabbatini o'z yurti, vatani, uyi-xonodoni axliga ulashib, gox to'qlik bo'lsin, goh yo'qlik bo'lsin shukir qilib yashayveradi. Manashu fazilatni vatanni sevish, avtnparvarlik, deyiladi. O'zbek xalq og'zaki ijodida orliqlarning katta kichik janrlarida, eski mitti yirik maqollardan tartib yillik epik asarlarni qaxramonlik qilish ramantik dostonlarda bosh mavzu yurt sevarlik ohanglari bo'lib kelgan.

TAJRIBA - SINOV ISHLARI VA NATIJALARI

Biz bitiruv malakaviy ishini amaliyotga tadbiq etish maqsadida tajriba ishlarini o'tkazdik. Tajriba ishini 3 bosqichda olib bordik.

1. Tajriba ishiga tayyorgarlik bosqichi.
2. Tajriba ishini o'tkazish.
3. Tajriba natijalarini tahlil qilish bosqichi.

Birinchi bosqich.

Tajriba ishining o'tkazish uchun tayyorgarlik ko'rdik. Eng avvalo ishning tadqiqot ob'ektlarini tanlashdan boshladik. Tadqiqot ob'ektlari sifatida Namangan shahar X.T.M.F.M.T. va T.E bo'limiga qarashli № 7-sonli va № 31-sonli MTMsini mudirasini ish faoliyat tanlab olindi. Tajriba ishlarini o'tkazish jarayonida kuzatish, suhbat, eksperiment, tajriba-ilmiy tadqiqot usullaridan foydalandim.

№7 sonli -№31 sonli bolalar bog'chalari mudiralarining ish faoliyatini o'rganishdan boshladim. Tajriba ishi mobaynida, №7 sonli bog'chasi mudirasi Mirzaboeva X 28 yillik ish tajjiga ega ekan, bog'chada 30 ta xodimlar bor.

№31 sonli bog'chada mudirasi Otaboeva Muxarram 10yilik tajjiga ega ekan, bog'chada 19ta xodimlar bor.

1. Etap maqsadi. Mudira- maktabgacha ta'lim muassasalarining raxbari vazifalarini o'rganishning pedagogik asoslari to'g'risidaga tassavurlarini aniqlash. Mudiraning bilimlarni aniqlash, vazifalarini to'g'ri bajarishini kuzatish.

Vazifalar.

1. Maktabgacha ta'lim muassasalarining raxbari vazifalarini o'rganish va aniqlash uchun suhbatlashish.
2. Suhbat savollarining ishlab chiqish.
3. Mudiraning ish rejasida ma'naviy ahloqiy tarbiyalashda tadbirlar orqali pedagogik asoslarini, guruhlar mashg'ulotlarni, xodimlarning ish faoliyatini

bog'cha ota- onalari bilan ishlash usullarni, qanday rejalashtirganligini analiz qilish. Ikkala bog'chani mudiralari raxbarlik vazifalari urgandim, ularning o'zlashtirish ko'rsatkichlari o'rtacha 60%ni tashkil etadi.

2. Etab maqsadi: Mudira maktabgacha ta'lim muassasalarining rahbari vazifalarini o'rganishda, maktabgacha ta'lim bo'yicha muhim hujjatlarni bilishi va uni hayotga tatbiq etishi, tashkilotchilik va nazorat qilish vazifalarini bajarish; tarbiyaviy ishlarga rahbarlik qilishini nazorat qilish, gruppalarni maqsadli tekshirish; tarbiyachilarga aniqlangan kamchiliklarni tugatish yuzasidan berilgan takliflar, ko'rsatmalar va tavsiyanomalarni rasmiylashtirish, tashkiliy-pedagogik va ma'muriy-xo'jalik ishlariga rahbarlik qilishni tekshirish, metodik, tarbiyaviy va ma'muriy-xo'jalik ishlariga rahbarlik qilish.

Vazifalar:

1. Mudira maktabgacha ta'lim muassasalarining raxbari vazifalarini bilan tanishtirishda dastur mazmuni.
2. Maktabgacha ta'lim muassasalarining raxbari vazifalarini o'rganishda tadbirlarda pedagogik jihatdan tarbiyalashning yangi metod va usullarning ishlab chiqish.
3. Mudira ishi, yillik rejadagi tadbirlarni pedagogik jihatdan tarbiyalashda, mashg'ulotlardan foydalanish yo'llarini tahlil qilish.

Tajriba -sinov ishlarining rasmiylashtirishda maktabgacha ta'lim muassasalarining rahbari vazifalarini kuzatish, bog'cha xodimlaridan 10tasi bilan bog'cha ota- onalaridan 20 tasini tanlab olib so'rovnomalar o'tkazish, ma'limotlarning statistik tahlil qilish usulidan foydalanildi. Tajriba ishlarining birinchi bosqichida suhbat usulidan foydalandik. Tajriba natijalarining yakunlashda maktabgacha ta'lim muassasalarining rahbari vazifalarini aniqlashga oid bilimlari darajasining aniqlash mezonlari sifatida, ularning Davlat ta'lim standartlarini bajarishda idrok etish, fikrlash, tahlil qilish, jamlash va xulosa chiqarish orqali mudiraning ish faoliyatining baholarda ifodalandi, baholash tizimida mutanosib ravishda "past", "o'rta", "yaxshi", "a'lo" darajalarda belgilandi. Maktabgacha ta'lim muassasalarining

rahbari vazifalarining aniqlashga oid bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilganlik darajasini aniqlash maqsadida, tajriba - sinov ishlaridan olingan natijalar kuzatish va bog'cha xodimlaridan 10tasi bilan bog'cha ota-onalaridan 20 tasini tanlab olib so'rovnomalar o'tkazish turli topshiriqlar orqali taxlil qilindi.

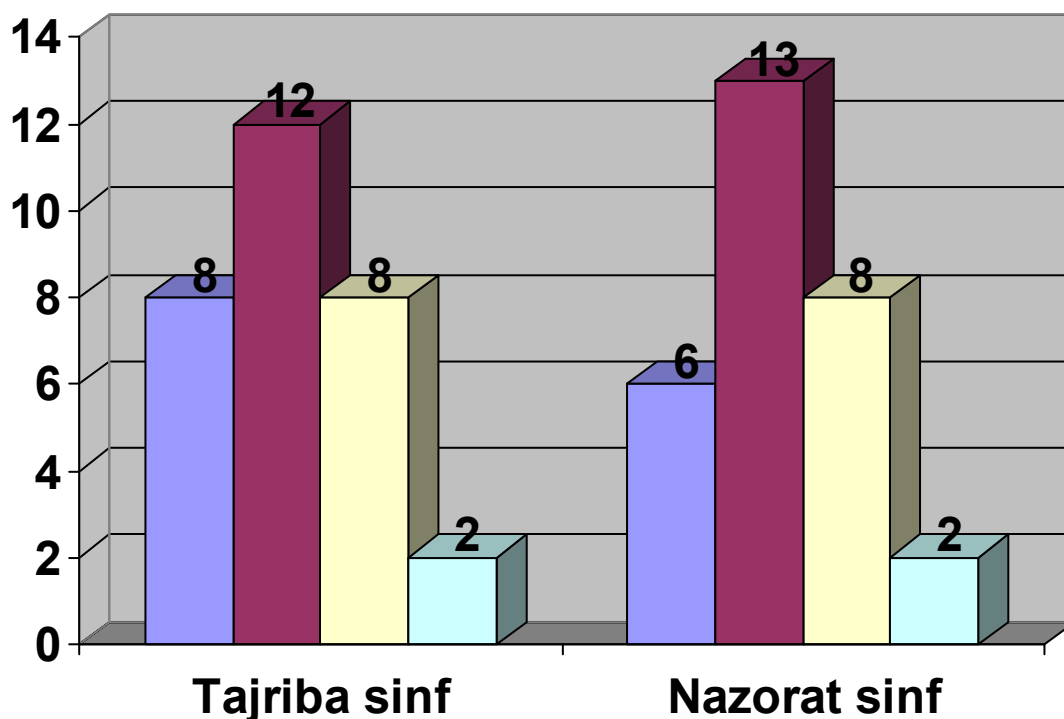
TAJRIBADAN OLDINGI NATIJA

№7 bog'cha xodimlaridan 10ta
ota-onalardan 20tasi

№31 bog'cha xodimlaridan 9tasi
ota-onalardan 20tasi

Tajriba guruh	Nazorat guruh
a'lo – 8 ta 27%	a'lo– 6 ta 21%
yaxshi– 12 ta 40%	yaxshi 13 ta 45%
o'rta– 8 ta 27 %	o'rta – 8a 27%
past – 2 ta 6%	past – 2 ta 7%
Jami №7bog'cha xodimlari va ota-onalar30ta	Jami №31 bog'cha xodimlari va ota-onalar29ta

Bu ma'lumotlardan ko'rinadiki, matabgacha ta'lim muassasalarining rahbari vazifalarini kuzatish, xodimlaridan 10tasi bilan bog'cha ota- onalaridan 20 tasini tanlab olib so'rovnomalar o'tkazish, aniqlash haqida ular umumiy tushunchaga ega ekanlar.

Shunday qilib ushbu natijalardan har ikkala bog'cha xodimlaridan 10tasi bilan bog'cha ota- onalaridan 20 tasini tanlab olib bilimlarini ko'rsatkichlarini bilib oldim. Ushbu natijalarni olgandan so'ng bog'chadagi mudiraning ishlari xaqida ma'lumotga ega bo'ldik. So'ngra ikkinchi bosqichga o'tdik. Unda matabgacha ta'lim muassasalarining rahbari vazifalarini shakllantirishga harakat qildik.

2 bosqich . Rivojlantiruvchi bosqich.

Maqsad va vazifalar. Bitiruv malakaviy ishi mavzusiga oid bog'chada olib borilgan tadbirlar samaradorligini oshirish, yangi ish metodlarini orqali mudiralarni kasbiy layoqatlarining shakllantirish mudiralik vazifalariga bo'lgan qiziqishlarini oshirish. Tajriba – sinov ishlarida mudiralar olib borgan ish metolari, tadbirlarni ishlanmalarini taqdim etdik. Bog'chadagi ishlarni reja asosida bajara boshladim Shunday qilib biz

bog'cha mudiralarini ish vazifalarini aniqlash haqida tajriba – sinov olib borishni boshladik. Buning uchun reja tuzib chiqdim, qiladigan ishlarimizni belgilab oldim. Ish rejani ishlab chiqdim, shu reja asosida mukammal ish olib borishga xarakat qildim. Bog'chadagi ishlarni reja asosida bajara boshladim. Avval xodimlar bilan yaqindan tanishib, bog'cha uslubchisini , muzikantini, guruxlarni tarbiyachilarini va boshqa xodimlarni ish faoliyatini o'rgandim va saraladim. Shular asosida mudirani vazifalarini bolalarga ta'lim – tarbiya berishning sifat uchun javobgarligi, maktabgacha tarbiya tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha takliflarni ishlab chiqarish va uni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining muhokamasiga qo'ymoq, maktabgacha tarbiyani rivojlantirish bo'yicha istiqbol va yillik xo'jalik joylari loyihasini o'rgandim. Xalq ta'limi bo'limlari tomonidan maktabgacha tarbiya muassasalari ishini tashkil qilishda Amir Temur o'g'itlari asosida ishlarni tashkil etishning ahamiyati, tarbiyaviy ishlarga rahbarlik qilishini nazorat qilish. Maktabgacha tarbiya bo'yicha metodik ishlarni tashkil qilishning vazifalari, mazmuni va shakli. Respublika, viloyat, shahar, nohiya uslubiyot xonalari tegishli halq ta'limi bo'limlarining metodik bazasi. Maktabgacha tarbiya metodik rahbarlik qilish tizimining tashkiliy tuzilishi. Aholi o'rtasida pedagogik tashviqotning amalga oshirish bo'yicha tadbirlar: lektoriy, radio, televidenie orqali eshittirishlar, anjuman, ota-onlar universitetlari va boshqalar.

Bugungi ta'limning asosiy shartlaridan biri ham bog'cha bolalarni Barkamol qilib tarbiyalashdan iboratdir. Dunyo bo'ylab ta'lim jarayoniga e'tibor juda kuchayib bormoqda. Biz ularni to'g'ri tushungan holda, zamon talablariga mos ishlash ko'nikmalarini o'stirishga doim diqqatni qaratishimiz kerak bo'ladi. Tajriba – sinov ishlarini yangi pedagogik texnologiyalar asosida kasbiy layoqatiga oid mavzular bo'yicha ish metodlarini va tadbirlarni olib borish bo'yicha savollar bilan mudiralarga murojat qildim. Mudiraning rejalari asosida ish metodlarini foydalanib, guruxlardagi mashg'ulotlarni yangi pedagogik texnologiyalar asosida olib borilishini, tarbiyachilar bilan trening o'yinlar,

“Zumrad oylar “ tadbirini tashkil qildim.Bog’cha xodimlarini tadbirda aktiv ishtirok etishini talab qildim, tayyorgarlik darajasini aniqladimva bog’chada bayram ertaligini tashkil qildim..

Shunday qilib biz bog’cha mudiralarini ish vazifalarini aniqlash haqida tajriba – sinov olib borishni boshladik.Bugungi ta’limning asosiy shartlaridan biri ham bog’cha bolalarni Barkamol qilib tarbiyalashdan iboratdir. Dunyo bo’ylab ta’lim jarayoniga e’tibor juda kuchayib bormoqda. Biz ularni to’g’ri tushungan holda, zamon talablariga mos ishlash ko’nikmalarini o’stirishga doim diqqatni qaratishimiz kerak bo’ladi.Tajriba – sinov ishlarini yangi pedagogik texnologiyalar asosida kasbiy layoqatiga oid mavzular bo’yicha ish metodlarini, xodimlar bilan so’rovnomalar o’tkazish va tadbirlarni olib borish bo’yicha savollar bilan mudiralarga murojat qildim.

Savollar:

- 1 Maktabgacha ta’lim muassasalari qanday maqsadlarda tashkil etiladi?
- 2 Maktabgacha ta’lim muassasalarini ochish tartibi va unga qo’yiladigan talablar?.
- 3 Smeta xarajatlarini tuzish tartibi qanday?
- 4 Mavsumiy va yozgi sog’lomlashtirish smetalari kim tomonidan va qanday tuziladi?
- 5 Mudira faoliyatini izohlang?
- 6 Oilaning maqsadi va vazifasi deganda nimani tushunasiz,oilada bolalarni tarbiyalash uslub va vositalaridan foydalanish?.
- 7 Kadrlar va xodimlar bilan ishlash metodi nimalardan iborat?
- 8 Mudiraning huquq va vazifalari qaysi xujjatlarda belgilangan?
- 9 Maktabgacha ta’lim bo’yicha metodik ishlarini tashkil etishning mazmuni, vazifalari va shakllari ayting?
- 10 Metodik kabinet ishini o’rganishda nimalarga e’tibor beriladi?

Maktabgacha ta’lim muassasalarining mudirasi vazifalarini o’rganishda ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishni tadbiriy masalalari amalga oshirishda

tashkilotchilik va bu boradagi dasturlarni ishlab chiqishga oid mulohazalarimizni xulosalab, bu jarayonni barcha ishtirokchilari uchun muxim bo'lgan quyidagi jihatlarini takidlab o'tmoqchiman. Maktabgacha ta'lim muassasalarining mudirasi vazifalarini o'rganishda yaxshi tashkil qilingan bog'cha ishlari uchun mudiralarni raxbarlantirildi. Bulardan tashqari o'tkazilgan tadbirlarni ahamiyati katta ekanligi sababli qilingan nazorat ishlari bilan solishtirilganda tajriba – sinov ishlarida natija yuqori ekanligini kuzatishimiz mumkin. Xullas ishning 3 bosqichida buni aniqlash imkoniyatiga ega bo'lamiz.

3-bosqich. Solishtirma taxlil.

Maqsad va vazifalar kuzatuv va rivojlantiruvchi bosqichlarda natijalarni solishtirma – analiz qilish, ularni jadvalda aks etirish.

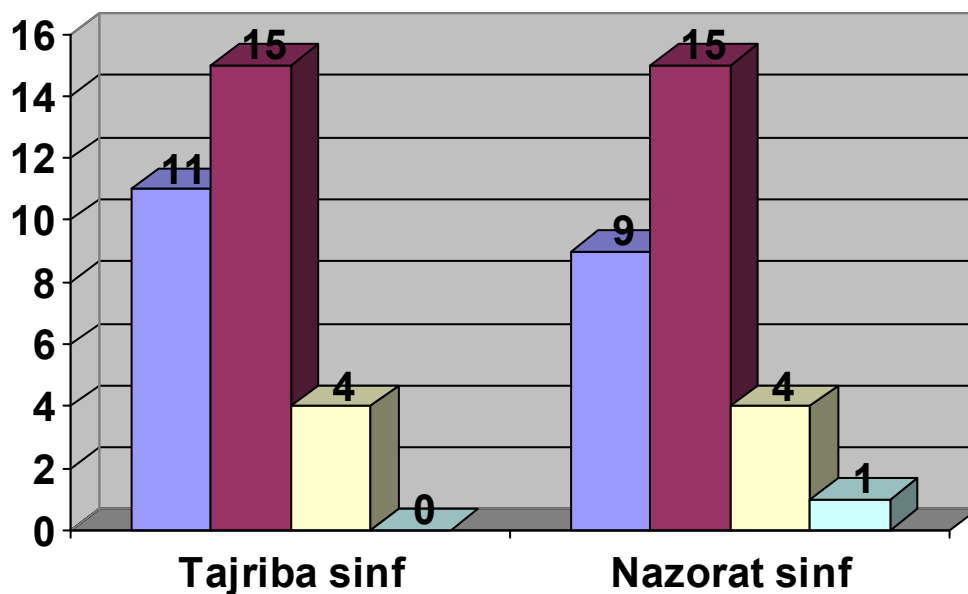
Shundan so'ng tajriba sinov ishlarini olib bordim. Maktabgacha ta'lim muassasalarining mudirasi vazifalarini o'rganishda zamonaviy usullar hamda ilg'or tajribalarga tayangan holda to'g'ri qo'llay olishlariga o'rgatish uchun xatolar ustida ishlash daqiqalari o'tkazildi. Maktabgacha ta'lim muassasalarining mudirasi vazifalarini o'rganishdan so'ng tajriba ishlari natijalarini aniqlash maqsadida yana nazorat ishlari o'tkazilib taxlil qilindi. Ushbu nazoratlar natijalari quyidagicha bo'ldi.

TAJIRIBADAN KEYINGI NATIJA

№7 bog'cha xodimlaridan 10ta
ota-onalardan 20tasi

№31 bo'g'cha xodimlaridan 9tasi
ota-onalardan 20tasi

Tajriba guruh	Nazorat guruh
a'lo– 11 ta 37%	a'lo– 9ta 31%
yaxshi – 15 ta 50%	yaxshi – 15 ta 52%
o'rta – 4 ta 13 %	o'rta– 4 ta 14%
past– 0 ta 0%	past – 1a 3%
Jami 30ta	Jami 29ta

Tajriba –sinov ishlari ilmiy –pedagogik tadqiqotlarni ajralmas qismi bo’lib, u sohaga oid qanday izlanishlar , natijalarini haqqoniyligi, amaliy ahamiyati hamda tatbiqiyliigi, tasdiqlashning bosh mezoni hisoblanadi. Tadqiqotchi va amaliyotchi pedagoglar aniq ta’limiy muammolar yechimiga bag’ishlangan tajriba -sinov ishlari o’z pedagogik va metodik mavqiyini oshirish, qo’llanilayotgan pedagogik innovatsiyalar tasdig’ini topish, ta’limda sifat o’zgarishini yasashga intiladi. Tadqiqot predmeti doirasida mudira vazifalarini mazmuniga ko’ra , ijodkorlik faoliyati turlarini tanlash mezonlari kategoriyalari, mudiraning rejalari asosida ish metodlarini foydalanib, guruxlardagi mashg’ulotlarni yangi pedagogik texnologiyalar asosida olib borilishini, tarbiyachilar bilan trening o’yinlar, “Zumrad oylar«Moxir kullar», «Eng yaxshi tarbiyachi», «Kimning maydonchasi chiroyli»tadbirini tashkil qilish kabilarni moxiyatini aniqlanadi.

Pedagogik xulosa va tavsiyalar.

“Xulosa qilib aytganda, bugungi shiddatli davrda chinakam ma’naviyatli va ma’rifatli odamgina inson qadrini bilishi, o’z milliy qadriyatlarini, milliy o’zligini anglashi, erkin va ozod jamiyatda yashash, mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatida o’ziga munosib o’rin egallashi uchun fidoiylilik bilan kurasha olishi mumkin.”¹

Maktabgacha tarbiya muassasasining faoliyati murakkab, mudiraning ishi esa ko’p qirali. Mudira –davlat muassasasining rahbari sifatida mustaqil davlatimizning hozirgi bosqichida ichki va tashqi siyosatini bilishi hamda raxbarlik faoliyatida unga amal qilishi, ayni paytda chuqur ma’limotli mutaxassis bo’lishi, tarbiya jarayonini yaxshi bilishi kerak. O’z vazifasini sevgan, sidqidildan mehnat qiluvchi, moxir pedagog, ishbilarmon rahbar, xar tamonlama yetuk rahbari sifatida, bog’chada mustahkam intizom o’rnatilganligi, hodimlar orasida o’zaro ahillik, poklik, mehr – muxabbat jamoaga muvafaqiyat keltirishi enagalarni va xodimlarni xarakteri, hayoti hamda ish faoliyati, uy sharoitini yaqindan o’rganib, ularga doimo yordam berishi va barcha xodimlarni samarali mehnat qilishiga yo’naltira olishi bilan hurmat qozonishidir. Mudira «Maktabgacha tarbiya nizomida» ko’rsatilganidek o’quv yili boshida har bir xodim bilan yakami – yakka o’ltirib, doimiy yoki muayyan bir muddatda «Bitim» tuzib olishi va ishni shu asosida tashkil etishi kerak. M.T.Msidagi tarbiyaviy ishlar yangi dastur-«O’zbekiston maktabgacha ta’lim konsepsiyasi» asosida olib borilishi kerak. Ta’lim – tarbiya bola uchun maxsus uyushtirilgan faoliyat tarzida emas, o’yin, mehnat bolaning faolligi va erkinligi tarzida olib borish kerakdir. Tariximiz, madaniy merosimizdan foydalanish, an’anaviy bayramlar va qadriyatlarimizni bolalar ongiga va qalbiga yetkazish vazifamizdir. Bolalar kamolotida ma’naviy – ahloqiy, aqliy va estetik tarbiya muhim rol o’ynaydi. M.T.Msini jamoasi bolalarini milliy ruxda tarbiyalash yosh murg’ak qalbiga ota- bobolar o’tmishiga nisbatan fahr hissini o’yg’otib borish, ta’lim – tarbiya jarayonida xalq ijodi namunalaridan foydalanish alohida e’tibor

talab qiladi. Shu bilan birga bolalarga sharqning buyuk allomalari Ibn Sino, Aburayxon Beruniy, Alisher Navoiy, Mirzo Bobirlar hayoti va ijodlar yaqindan tanishtirilib, ularni bolalar bop asarlari, ahloq – odobga oid xadislari keng tushuntirib boriladi. M.T.Mda mujassam mashg'ulot o'tishga katta e'tibor berilgan, tarbiyachilar mashg'ulotlarni noan'anaviy, milliy tarzda sistemali olib borishlari kerak. M.T.Mni mudirasi rahbarligida tarbiyachilari «Ta'lim to'g'risi»dagi Qonun, «Maktabgacha ta'lim to'g'risidagi muvaqqat Nizom», «Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi» talablari asosida tadbirlar tuzib olishi kerak. Bu yerda «Moxir qo'llar», «Eng yaxshi tarbiyachi», «Kimning maydonchasi chiroyli», «Qaysi bo'lim g'olib», «Iqbol», «Zumrod oylar» ko'rik tanlovlari va treninglar tashkil etiladi, bu tarbiyachilarni tinmay izlanishlar qilinishiga undaydi. Biz tajriba-sinov mashg'ulotlarini olib borish jarayonida shunga amin bo'ldikki, M.T.Mlarida ota-onalar bilan ishlash yaxshi yo'lga qo'yilishi «Ochiq eshiklar kuni» tashrif buyurgan ota – onalar o'z farzandlarini olayotgan bilimlarini, tasviriy faoliyatlari bilan tanishib, bolalari ishochli qo'llarda ekanligiga xursand bo'ladilar. M.T.Msi №8 o'rta maktab bilan yaqindan aloqada bo'lishi, «Alifbe» bayramini, «Qushlar bayramini», Sport musobaqalarini birgalikda o'tkazishi samarali natijalar beradi. M.T.Mda o'tkaziladigan ertaliklar, kungil ochar o'yinlar, o'yin – mashg'ulotlar, turli xildagi milliy o'yinlarga ota-onalar va jamoalarni taklif etish. Ular bizga yaqindan yordam berib, bolalarimizga she'r yodlashlari, rollar ijro etishga, niqoblaru milliy ko'rpachalar tikish, o'yinchoqlar yasash, syujetli obrazlar yaratish, o'yin maydonchalarini bezatishda yaqindan yordam berib kelmoqdalar. O'yinlar bolalarni chiniqtiradi, sog'lom, baquvvat qiladi, kuchiga kuch, aqliga – aql qo'shadi, irodalarini mustahkamlaydi. Bolalar o'yin orqali intizomli o'ziga va o'rtoqlariga nisbatan talabchan bo'lishni o'rganadi. Tarbiyachilar sog'lomlashtirish oylarida bolalarning kundalik faoliyatlarini quvnoqlik bilan o'tkazish uchun «Bellashuvlar», «Qo'g'irchoq teatri», «Stol usti teatri», «Neftun» bayrami, «Quvnoqlar va zukkolar» musobaqalari tashkil etiladi.

Metodik tavsiyalar:

- 1 Maktabgacha ta'lim muassasalarining mudirasi vazifalarini o'rganish masalasining dolzarb pedagogik muammo ekanligi.
2. Xalq ta'limi bo'limlari tomonidan maktabgacha ta'limni nazorat qilish tamoyillari, vazifalari, bosqichlari, turlari, tematik va yalpi tekshirishni tashkillashtirish masalasining asosiy yo'nalishlari va ularning xususiyatlari.
3. Mudirasi vazifalarini o'rganish masalasining mazmuni, metodikasi, shakllari, vositalari.
4. Maktabgacha ta'lim bo'yicha metodik ishlarini tashkil etishning mazmuni, vazifalari va shakllari, metodik kabinet ishini o'rganishda masalasining muhim ekanligi.
5. Maktabgacha tarbiyani rejalashtirish va moliyaviy ta'minlash, turli tipdagi maktabgacha ta'lim muassasalarida tashkil etish Nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarini tashkil etish tamoyillarini masalasining ilmiy-metodik tavsiyalari.
6. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim muassasasi rahbari ishining mazmuni, moliyaviy - xo'jalik, ta'lim - tarbiyaviy va metodik ishlariga rahbarligini muhim ekanligi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI

I. Siyosiy-ijtimoiy adabiyotlar

1. “Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга юришдир”. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. Наманган ҳақиқати. №5 (19210), 2016 й. 16 январь.
2. Karimov. I. A. Ona yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo`lida xizmat qilish-eng oliy saodatdir./- Toshkent: “O`zbekiston” NMIU, 2015. 132 b.
3. “Ёшлар йили” давлат дастури тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Т.: 2008 йил 29 феврал.
4. Karimov I.A. O`zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. Т.: O`zbekiston, 2011.- 430b
5. Karimov I.A. Yuksak ma`naviyat – yengilmas kuch.- Т.: O`zbekiston 2008.- 173b
6. Karimov I.A. Eng asosiy mezon – hayot haqiqatini aks ettirish.- Т.: O`zbekiston, 2009. 24b.

II. Ilmiy –uslubiy adabiyotlar

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. Toshkent – 2008.
2. “Uchinchi mingyillikning bolasi.” tayanch dasturi va o'quv qo'llanmasi Tuzuvchilar: M.Sh.Rasuleva, S.S.Mirdjalilova va boshqalar. Ma`rifat-madadkor nash. Toshkent, 2000.

3. “6 yoshli bolalarni maktabga tayyorlash va maktabga moslashuvini o’rganish”. Metodik qo’llanma. K.Nizomova Toshkent 2006.
4. “Agar bolam sog’lom bo’lsin desangiz“D. Sharipova va boshqalar (Ota-onalarga maktabgacha yoshdagi bolalarning gigienik tarbiyasi haqida) Metodik qo’llanma. T.2006.
5. “Bir yoshdan uch yoshgacha bo’lgan bolalar tarbiyasi” M. G’aybullaeva. Toshkent, 2006.
6. Maktab ta’limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi asosida malaka oshirish va qayta tayyorlash sifat va samaradorligi ta’minlashning ilmiy-pedagogik asoslari. (tezislar to’plami) 2006 yil 26-27 may. Toshkent 2006.
7. “Maktabgacha ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya” Tuzuvchi-mualliflar: T.S.Usmonxo’jaev, S.T.Islomova. “Ilm Ziyos” nash. T.2006
8. “Maktabgacha ta’lim muassasalarida ekologik ta’lim – tarbiya” bo’yicha tuzilgan namunaviy dastur va o’quv qo’llanma.Tuzuvchi: N.Ravshanova. Ilm Ziyos nash. T.2006
9. “Maktabgacha yoshdagi bolalarning umumiy va kengaytirilgan jismoniy tarbiyasi”. Tuzuvchi-mualliflar: K.M.Mahkamjonov, M.Sh.Rasuleva va bosh. “Ilm Ziyos” nash. T.2006
- 10.“Ota-onalarga maktabgacha yoshdagi bolalarning gigienik tarbiyasi haqida”. Tuzuvchi: D.J.Sharipova. Ilm Ziyos nash. T.2007
- 11.«Maktabgacha kichik yoshdagi bolalarda ilk matematik tasavvurlarini shakllantirish» Metodik qo’llanma. Z.Rahmonqulova. Toshkent, 2007.
12. “Kuyla, oftobim”. N.Raximova Toshkent 2006.
- 13.“Katta guruh tarbiyachilari uchun nutq o’stirish mashg’uloti ishlanmalari” (metodik qo’llanma) Tuzuvchilar: F.R.Qodirova, M.Fayzullaeva.T.2007.
- 14.“Tayyorlov guruh tarbiyachilari uchun nutq o’stirish mashg’uloti ishlanmalari” (metodik qo’llanma) Tuzuvchilar: F.R.Qodirova, M.Fayzullaeva,M. Rustamova.T.2010.
- 15.“Harakatli o’yinlar”. Tuzuvchi: D.Zaynitdinova. T.2006

16. "Maktabgacha yoshdagi eshitishida muammosi bo'lgan bolalar ta'limi".
Muallif: Fayzieva U. T. 2006
17. "Spravochnik rukovoditelya doshkolnogo obrazovatel'nogo uchrejdeniya".
Tuzuvchilar: F.N.Vaxobova, M.Sh.Rasuleva va bosh. T. 2006
18. "Farzandlarimizni allalab, erkalab o'stiramiz". M.G'aybullaeva. T. 2006
19. "Velikie mo'sliteli i deyateli kulturo` sentralnoy Azii" N.Remeev,
Z.Raximova metodik qo'llanma. Toshkent. 2008.
20. "Ovqatlantirishni tashkil etish va me'yoriy hujjatlarning yuritilish tartibi".
A.R.Sodiqov, A.Mirzaahmedov, metodik qo'llanma. Toshkent, 2007yil.
21. "Maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik xizmat va me'yoriy
hujjatlar" F.Nazarova, 2007 yil.
22. "Bola shaxsini rivojlanishining dolzarb muammolari" II Xalqaro ilmiy –
amaliy anjumanining tezis va maqolalar to'plami, 2008 yil.
23. "Raqs elementlari orqali bolalarni jismoniy rivojlantirish" M.Karimov va
M.Ikromova, metodik qo'llanma, 2008 yil
24. "Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarni ovqatlantirish" ilmiy – uslubiy
qo'llanma, A.R. Sodiqov, A.Mirzaahmedov, 2008 yil.
25. "Ta'limda innovasiya", "Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalar"
S.Mirdjalilova, R.To'laganova metodik tavsiyanoma, 2008 yil
26. "Pedagog kadrlar salohiyatini oshirishda metodik birlashmalarning o'rni"
M.Rustamova, D.Djumanova, metodik tavsiyanoma, 2008 yil.
27. "Maktabgacha ta'lim tizimiga doir huquqiy – me'yoriy hujjatlar to'plami",
2009 yil.
28. "Quvnoq logoritmika" D. Djumanova, Yu.K. Prusakova, metodik qo'llanma,
2009 yil.
29. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarini shakllantirish"
Z.Raxmonqulova, N.Qurbonova, metodik qo'llanma, 2009 yil.

30. “O’zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiyalash-yuksak ma’naviyatli kelajak avlodni tarbiyalash negizidir” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Toshkent – 2009 yil.

III. Internet materiallari

1. W W W. pedagog. uz.
2. W W W. referat. uz.
3. W W W. namsu. uzpak. uz. Namangan Davlat universiteti
4. [http:// W W W. zoyinet](http://www.zoyinet).

KIRISH.....	3-10
I BOB . Maktabgacha ta`lim muassasalarida mudira vazifalarining ijtimoiy pedagogik asoslari.....	11-21
1.1. Chet el va O`zbekiston pedagoglari tadqiqotlarida raxbarlik faoliyatlarining ilmiy o`rganilganligi.....	11-21
1.2. Maktabgacha ta`lim muassasalarida mudiraning o`rni va vazifalari.....	22-33
1.3. Maktabgacha ta`lim muassasasi mudirasini mehnat muhofazasining tashkiliy va huquqiy masalari.....	34-36
I-bob bo'yicha xulosalar.....	37-38
II BOB. Maktabgacha ta`lim muassasalarida mudira faoliyatini tamoyillari va metodlarini o`rganishning metodik asoslari.....	38-51
2.1 MTMlarda kamyuter va xorijiy tillarni o`rganish ishlar amalga oshirishda mudira vazifalarini metodik ahamiyati.....	38-51
2.2Barkamol avlodni tarbiyasida oila va maktabgacha ta`lim muassasasining xamkorligi.....	52-58
II-bob bo'yicha xulosalar.....	58-60
TAJRIBA - SINOV ISHLARI VA NATIJALARI.....	61-68
XULOSA VA TAVSIYALAR	69-71
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	72-75
ILOVALAR.....	76-82

ILOVALAR.

